

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Faktory působící na výchovu dítěte
v podmínkách současné české společnosti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.

Vypracoval:
Martin Mojžíšek

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Faktory působící na výchovu dítěte v podmínkách současné české společnosti“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

Brno 2005

.....

Martin Mojžíšek

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Brno 2005

.....
Martin Mojžíšek

OBSAH

ÚVOD1

1.	Rodina - zásadní faktor ve výchově dítěte	3
1.1	Definice rodiny	4
1.2	Základní funkce rodiny	5
1.3	Vývoj rodinného společenství	8
1.4	Podmínky správné rodinné výchovy	11
1.5	Mravní výchova v rodině	14
2.	Škola - významný činitel výchovného procesu	17
2.1	Současná škola - prostor sociálního učení	17
2.2	Klima školy a školní třídy	19
2.3	Osobnost učitele	26
2.4	Rodiče a škola	28
3.	Výchova a masmédia	32
3.1	Charakteristika masmédií a jejich význam	33
3.2	Právní regulace masmédií v České republice	35
3.3	Pozitivní působení masmédií	37
3.4	Negativní vliv masmédií	40
3.5	Důležité prvky mediální výchovy dětí a mládeže	44
	Závěr	48
	Resumé	50
	Anotace	51
	Literatura a prameny	52

Úvod

MOTTO :

„Myslíš-li na rok dopředu, zasad' zrno, myslíš-li na pět let dopředu, zasad' strom, myslíš-li na celý život, vychovávej.“

J.A.Komenský

Když jsem si poprvé promýšlel téma mé bakalářské práce „Faktory působící na výchovu dítěte v podmínkách současné české společnosti“ uvědomil jsem si, že pro mě bude velmi důležité si nejprve zodpovědět a ujasnit zdánlivě jednoduché pojmy a otázky typu : Co je to výchova? Jaké jsou cíle výchovy? Kdo vychovává? Myslím si, že vymezení a pochopení těchto základních pojmů bylo nezbytné pro to, abych se mohl zodpovědně zhostit samotného vypracování bakalářské práce.

Co je to výchova? Z moderního hlediska je výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulačnými jeho snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností. K této definici si dovoluji poznamenat, že toto působení je i nezáměrné.

Jaké jsou cíle výchovy? Jako na spoustu jiných otázek, tak i na tuto můžeme dostat spoustu různých odpovědí. Jedni říkají: „Nejdůležitější je být čestný, spravedlivý, zásadový, pracovitý.“ Druzí namítnou: „To se dneska nenosí. V dnešním světě obstojí pouze ti, kteří se neohlíží na druhé a jdou si tvrdě za svým cílem.“ Dle mého názoru je třeba najít rovnováhu. Moc, peníze, dobré postavení, drahý automobil nejsou všechno. Na to se dneska trochu zapomíná. Člověk ke svému štěstí potřebuje mít klid, harmonii, mír

sám se sebou i s druhými lidmi. Myslím si, že být čestný, spravedlivý, otevřený, mluvit pravdu, být zodpovědný, poctivý a skromný, má v životě smysl. Troufám si tvrdit, že to jsou vlastnosti a hodnoty, které by neměly podléhat „devalvaci“ v žádné společnosti, ani v žádné době. Jsem optimista a věřím, že člověk s těmito vlastnostmi obstojí i v dnešním tvrdém světě. Určitě stále platí přísloví: „Jak chceš, aby lidé jednali s Tebou, jednej Ty s nimi.“

Kdo vychovává? Těmi prvními a nejdůležitějšími vychovateli jsou rodiče, ale také prarodiče, sourozenci, rodina. Na dalších místech nás jistě napadne škola, učitelé, vychovatelé, spolužáci. Ale těch činitelů je mnohem více. Působí na nás to, kde bydlíme, zda ve městě či na vesnici, knihy, televize, masmédia obecně, sociální situace, náboženství, přátelé, koníčky atd.

V této práci samozřejmě nemohu postihnout všechny vlivy, jež působí na výchovu jedince v soudobé společnosti, a proto je mým záměrem soustředit se podrobněji na, podle mého názoru, jedny z hlavních činitelů ovlivňujících výchovný proces : rodinu, školu, a masmédia.

Cílem této práce je potvrdit zásadní a nezastupitelný význam funkční rodiny v procesu výchovy a formování osobnosti dítěte. Dále se chci zamyslet nad dnes často zpochybňovaným významem školy, jako výchovné instituce na rodinu navazující, s ní spolupracující a v případě nefunkční rodiny někdy i částečně suplující některé její funkce. Závěrečná část práce je věnována obzvláště dnes velmi aktuálnímu vlivu masmédií na výchovu dětí a mládeže s akcentem na nutnost působení vychovatele v této oblasti.

1. Rodina - zásadní faktor ve výchově dítěte

Rodina, snad jako nejstarší základní společenská skupina či společenství nejtěsněji spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek – funkcemi, činnostmi zabezpečujícími potřeby svých členů a společnosti jako celku, prochází celou svou historií neustálými změnami co do své velikosti, významu, i začlenění do společnosti. Adaptuje se přitom na její nejrůznější proměny či vývojové stupně. Přizpůsobujíc se jim, udržuje život člověka prakticky ve všech jeho sférách a cyklech. V nejširším pojetí můžeme rodinu chápat jako průsečík vztahů jejích členů s nejrůznějšími komponentami prostředí ať blízkého či vzdálenějšího, přírodního a zvláště společenského.

V historickém vývoji lidstva nabyla rodina specifickou roli. Toto prostředí je vytvářeno společenstvím rodičů, a dětí a často i blízkých příbuzných, v němž každé dítě má své určité místo. Rodina je přirozeně závislá na hospodářských, sociálních a kulturních činitelích, současně však je do té míry samostatným faktorem ve vývoji dítěte, že je nutno ji pokládat z tohoto hlediska za relativně autonomní složku. To se projevuje např. v tom, že i při dobrém ekonomickém a sociálním postavení, může přesto být rodinná výchova špatná a naopak. (Linhart, 1950).

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní, či přesněji od svých rodičů, genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj. Zvláštní význam pro toto poznání pak zaznamenala u nás Langmeierem a Matějčkem rozpracovaná teorie deprivace v dětském věku, která v souvislosti s odporem proti trvalé péči o opuštěné děti v klasických dětských domovech teoreticky zabezpečila úsilí o rozvoj a aplikaci náhradní rodinné péče.

V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s okolním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa – a jak – ho rodiče uvádějí. Rodina určuje

sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

Ve svém jednom z hlavních posláních poskytuje členu rodiny péči a ochranu, a to zvláště v obdobích, kdy není s to se o sebe postarat. Umožňuje mu jeho tělesnou, duševní, duchovní existenci a rozvoj, dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova v kruhu svých nejbližších. Podle potřeby se světu otvírá, ale též se mu zavírá, vytvářejíc v sobě sama svůj vlastní svět.

Neplní-li však tyto své vlastní úkoly, znamená to pro člověka závažné nebezpečí, zasahující jej svou dysfunkcí či funkcí na těch nejcitlivějších místech (např. incest v rodině či odmítnutí péče o starého člověka či dokonce jeho vykořisťování).

Rodina samozřejmě není jedinou institucí, která má pečovat o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělávání dítěte a která tedy má rovněž vliv na utváření jeho osobnosti. Svoji roli tu hraje škola, kamarádi, média, zaměstnání atd.

Ale **rodina** má mezi všemi přece jen **jedinečné a výsadní postavení** v několika směrech. Předně, jen ona stojí na začátku - a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nej přirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další do nichž samo vstoupí. (Matějček, 1994).

1.1 Definice rodiny

Rodina je z hlediska socializace ze tří primárních společenských skupin (spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní a pak skupinou vrstevníků) skupinou nejdůležitější. Je totiž nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, která provází člověka nebo se ho aspoň nějak dotýká ve všech fázích jeho života. Z tohoto hlediska možno chápat **rodinu**

jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.

Podle Vágnerové (2000) je rodinné soužití „komplex rozmanitých a v zásadě stabilních interakcí, které jsou projevem specifického vztahu mezi rodiči a dítětem. Úplná rodina je vztahovým rámcem, který zahrnuje oba rodiče a případně i další její členy, jakými jsou sourozenci, prarodiče atd. Otec a matka jsou tedy samozřejmou součástí rodiny, jako jedné z nejvýznamnějších složek světa dítěte“.

Rodiče sdílejí s dítětem převážnou část jeho života, jsou zainteresováni na jeho každodenních zážitcích a aktivitách. Rodina buduje svoji společnou historii, založenou na rozličných zážitcích. Společná zkušenost přispívá k pocitu vzájemnosti mezi členy rodiny, dodává rodinné instituci její jedinečnost a smysluplnost.

Skutečnost, že dítě nebo dospívající patří k rodině je součástí jeho identity. Považuje za samozřejmé, že náleží do této úzké skupiny lidí, kteří mu poskytují podporu a pomáhají uspokojovat jeho potřeby.

1.2 Základní funkce rodiny

Rodina představuje biosociální systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti a přitom společností je znovu a znovu ovlivňována a formována. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni jím a zároveň společností kladeny. Aby rodina dostála všem těmto náročným požadavkům a dala smysl své existenci, musí plnit aspoň ty základní úlohy a funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti a ve všech etapách jeho existence.

V dějinném vývoji společnosti se řada funkcí rodiny měnila. Se změnami společenských podmínek některé ustupovaly do pozadí nebo zcela zmizely. Jiné nabývaly na závažnosti. V současné době určuje místo rodiny ve společnosti několik základních funkcí.

Funkce biologicko-reprodukční

Má zabezpečovat udržení života početím a porozením nového člověka. Někdy se ovšem označuje jako sexuální funkce, naznačujíc současně oddělení sexuálních aktivit „pro radost“ od sexuálních aktivit „pro reprodukci“. Tato funkce se sice může uplatnit mimo rodinu, v rodině však nabývá svůj plný význam: nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky života a další jeho vývoj.

Ve společnostech, kde forma monogamní rodiny přijala podobu legalizovaného partnerského svazku, je reprodukce lidského rodu společnosti do značné míry regulována, ovlivňována, i když není na existenci rodiny v tom směru závislá. Biologicko-reprodukční funkce rodiny je podřizována sociálně ekonomickým vztahům společnosti, což lze demonstrovat na změnách v obsahu i formách realizace této funkce v různých společensko ekonomických formách. (Koluchová, 1989).

Funkce ekonomicko-zabezpečovací

Ta se ovšem nevztahuje jen na dítě v rodině, vztahuje se na všechny její členy. V minulosti byla zvláště důležitá její výrobní složka, v současné době se stala rodina ve své převaze spotřební jednotkou, zcela závislou na výrobní činnosti společnosti. Ovšem i dnešní rodina si udržuje určité prvky výroby, za něž lze především pokládat vnitřní činnost rodiny, vytvářející její hmotné zabezpečení (úklid, přípravu stravy, nejrůznější domácí činnosti, které nejsou koníčkem, ale nutností).

Zabezpečovací funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy také v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty.

Funkce emociální

Emociální funkce v rodině je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého, odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy. Je zejména ovlivněna intenzitou a hloubkou vzájemných citových vztahů mezi rodiči, které významně ovlivňují rodinnou atmosféru a zároveň jsou důležité pro výchovu dětí. Emocionalita je potřebná stejně jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě.

Emocionální rovnováhu dítěte posiluje harmonický rodinný život, přiměřené požadavky na dítě, stálá citová zaangažovanost na vývoji dítěte a společném soužití. Negativně naopak působí přílišná ambicióznost rodičů, velká zaujatost společenským životem či plná exponovanost v pracovním postavení, které odsunují dítě na nižší příčky žebříčku životních hodnot. Děti v takových rodinách mají obvykle dostatek materiálního zabezpečení, mohou mít i dostatek intelektových stimulů, ale strádají pro nedostatek citových podnětů. Důsledkem takového rodinného postavení bývá pozdější citová chladnost, agresivita, sociální nevyzrálость, obtížnost v navazování hlubších partnerských citových vztahů. (Koluchová, 1989).

Funkce socializačně-výchovná

Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji a potřebách a požadavcích, jež nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Při tom vždy prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo schopno jim čelit a překonávat je. Jejím

těžištěm je v podstatě prosazování a ochrana dětských práv, jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.

Demokratická společnost si klade za cíl vychovávat svobodného člověka, schopného nést zodpovědnost za své činy, člověka mravního, kulturně i společensky vyspělého. (Bakošová, 1994).

1.3 Vývoj rodinného společenství

Od starověku do současnosti bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby, skupiny, ba i na státem zřízené instituce. Tyto pokusy se nikdy v širším měřítku neujaly. Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek. (Matoušek, 2003).

Abychom pochopili život současné rodiny, neobejdeme se bez ohlédnutí zpět na situaci rodiny před 100 až 150 lety. Rodina v této době prošla neobyčejnými proměnami, kvantitativními a kvalitativními. Byla na jedné straně až glorifikována, na druhé straně až zcela zpochybňována a její smysl a další trvání mnohdy negovány.

Patriarchální rodina

Typická rodinná formace 18. a 19. století je vícegenerační, rozšířená. Byla rodinou monogamní s výraznou dominancí otce (patriarchální moc, trvající u nás až do roku 1949). Její ekonomická aktivita byla velmi výrazná, především ve výrobní oblasti, do níž byli zapojeni všichni její členové. Rodina vyráběla vše, co potřebovala k životu, např. typická selská rodina té doby. Vše co nespotořebovala, směňovala. Přitom uspokojovala alespoň v bazální formě potřeby všech svých členů. Reprodukce patriarchální rodiny byla živelná. Antikoncepční praktiky nebyly ještě známé. Porodnost byla vysoká. Vysoká ovšem byla i celková úmrtnost, zvláště pak kojenecká. Přirozený přírůstek byl rovněž vysoký, více než

1%, což znamenalo značný nárůst populace. Střední délka života však byla velmi nízká (asi 35 let). Rozvoj zdravotní péče a celkového zvyšování životní úrovně se promítl i do postupného zlepšování těchto nepříznivých ukazatelů, z hlediska pediatrického hlavně ve snižování kojenecké a pak dětské úmrtnosti. Tato forma populačního procesu bezprostředně spjatého s patriarchální rodinou se často označuje jako demografické plýtvání (mnoho dětí se rodí, mnoho dětí umírá).

Nukleární rodina

Demokratizační tendence v celé společnosti, jež tyto změny přes všechny negativní procesy provázejí, zvolna důsledně přeměňují přísné patriarchální vztahy v dřívějším rodinném systému, v nové partnerské - egalitární. A to nejprve mezi manžely, a pak stále více mezi rodiči a dětmi. Významným činitelem se ukázala emancipace ženy, která se stále zvyšujícím se jejím vzděláním vedla a vede k intenzivnějšímu zaměstnávání žen. To přineslo zákonitě hospodářskou nezávislost žen na mužích. A ta se stále rozvíjí. Je to zajímavé z hlediska dopadu na život dětí a péči o ně a jejich výchovu, tj. se snahou zabezpečovat vývoj dětí jinak než v bezprostředním kontaktu s matkou. Odchodem napřed jen muže a pak i ženy za prací mimo rodinu vyvrcholil přerod patriarchální rodiny v moderní, egalitární nebo též, jak se obecně nazývá **nukleární**. Významně se na tom též podílely proměny v již zmíněné ekonomické aktivitě rodiny, jež se soustředila především na spotřebu, zatímco všechny ostatní aktivity převzala společnost a její příslušné útvary. Tak se rodina stala i v této oblasti závislá na fungování celé společnosti. Nejlépe to charakterizuje dnešní život rodiny ve velkém městě, kde je odkázána prakticky ve všech směrech zajištění svého života na organizaci a na příslušné aktivity společnosti. Tyto proměny s sebou přinesly i výraznou redukci velikosti rodiny (domácnosti) a to jak co do počtu generací, tak co do počtu jejích členů. Proto také nukleární, jaderná rodina, jíž tvoří prakticky jen rodiče a děti, někdy dokonce jeden rodič s dítětem.

Současná rodina a její problémy

Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci rodiny jako její tzv. **krizi**. Zdůvodňují toto tvrzení řadou nepříznivých demografických ukazatelů jako je vysoká

rozvodovost, hlavně se závislými dětmi, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství (v současné době až jedna pětina ze všech narozených), neúplných rodin, rodin doplněných, družských. Dále zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, především v rodině samé, počty maladaptovaných, vysokou sebevražedností dětí a mladistvých, jejich kriminalitou, narůstající agresivitou a dalšími společensky nežádoucími jevy apod. Rovněž je zdůrazňována nepříznivá ekonomická situace mladých rodin, jak ji nyní zažíváme, především trvalý nedostatek bytů a ovšem též i nezaměstnanost. Poukazuje se také na narušení tradičních forem rodinného soužití a upuštění od klasické dominantní role muže, na relativní ekonomickou samostatnost žen, matek, na vyšší frekvenci mimomanželských sexuálních vztahů a nadměrnou toleranci k nim, nedostatek opravdové lásky, náboženského cítění apod.

Přes všechny tyto skutečnosti i řadu dalších, zde neuvedených, jsou však mnozí z odborníků přesvědčeni, že nejde o krizi rodiny, nýbrž o její adaptační proces – a to často ve velmi složitých a náročných podmínkách. Svědčí o tom ostatně i schopnost naší rodiny odolat i tak závažnému všestrannému útoku proti ní, kterou vedl minulý režim, zvláště ve svých počátcích. A přes všechny její proměny a napětí ji dokonce i svým způsobem zpevnil - především „útekem“ do její intimity a posilováním její obranyschopnosti proti nejrozumnějším tlakům zvenčí.

Poslední výzkumy potvrzují, že v rodinách výrazně ubylo společného času, a to zejména v rodinách s dětmi, kde úbytek času trápí velké procento rodičů. O to více záleží na kvalitě společných chvil, na tom, jak společný čas s dětmi tráví. V rodinách ubývá rovněž společných činností, vytrácejí se setkání kolem „rodinného stolu“. Chronický nedostatek času („ted’ počkej, nemám na tebe čas“) předznamenává v řadě rodin terén psychické subdeprivace.

Mnoha rodičům, podobně jako je tomu ve sféře partnerských vztahů, chybí potřebná kognitivní výbava a komunikační dovednosti, jež by jim usnadnily smysluplné a oboustranně radostné trávení společného času s dětmi. A tak v rodině mnohdy začíná destrukce přirozeného světa dětí, narušení zkušenosti lidské časovosti, jež se může stát

poruchou zakotvení lidské existence a jež se pak ve svých důsledcích může promítnout do jejich přítomného či budoucího jednání.

1.4 Podmínky správné rodinné výchovy

Jak správně vychovávat své potomky? Na tuto otázku se ptají určitě všichni rodiče. Odpověď na ni prakticky neexistuje, můžeme se řídit pouze odbornými radami psychologů zabývajících se touto problematikou.

Své děti bychom měli vést k tomu, aby se dokázali postarat nejen o sebe, ale v budoucnosti i o své děti. To znamená, že by mladí lidé měli přistupovat k manželství a případnému potomkovi uvážlivě a uvědoměle. Z toho plyne, že by se mladí lidé měli brát na základě trvalých citových vztahů, a zakládat rodiny, které mohou zaručit řádnou výchovu dětí. To, aby si mladí lidé uvědomili rodičovskou zodpovědnost, není záležitostí krátkodobou, právě naopak, bývá výsledkem dlouhodobého působení vlastní rodiny. Vztahy v rodině málokdy neovlivní vyrůstající dítě, a toto si někteří rodiče bohužel vůbec neuvědomují. Je dost pravděpodobné, že pokud se budeme snažit s našim dítětem mluvit o jeho problémech s dospíváním a podobně, bude to dělat se svým potomkem stejně a naopak.

Rodina – místo bezpečí a útočiště v nouzi

Každá rodina by měla dětem zajistit vědomí bezpečí a jistotu rodičovské lásky. Bez toho není možný zdravý rozvoj jejich citového života. Dítě má v rodině nalézt útočiště v době, kdy je slabé, bezmocné, kdy potřebuje ochranu, pomoc a pochopení. Prostě potřebuje v rodině mateřskou lásku, nechceme-li, aby vyrostlo v povrchního či snad hrubého jedince. Nedostatek lásky a péče v útlém věku mívá pro dítě těžké následky.

Dětem však mohou psychicky ublížit i nevhodné typy rodičů (rodiče přespříliš milující, rodiče lhostejní, rodiče příliš přísní a rodiče, kteří nemají na své dítě čas). Přílišná

přísnost může být někdy příčinou vážných nervových poruch a někdy může dojít až k nervovému zhroucení. Dítě také může ztratit svůj pocit sebevědomí a sebejistoty. Naopak přílišnou láskou můžeme dosáhnout toho, že dítě se stane rozmazleným, a pokud nedostane to, co chce, je schopno „zbořit dům“. Takové dítě se stává egoistickým a nedokáže se nikdy úplně osamostatnit. Avšak pokud jsou rodiče ke svým dětem nevšímaví, tak značně ochuzují citový život dítěte a mohou způsobit, že se děti stejně chovají ke svému okolí a později nedovedou k nikomu citově přilnout.

A ještě jsou tu rodiče, kteří nemají na své děti čas. Mohou to být rodiče ke svým dětem lhostejní a nebo rodiče přesprávaní zaměstnáním svou kariérou než aby měli čas na své děti. Takto se může snadno stát, že rodiče nemají ani potuchy o tom, co dělá jejich ratolest odpoledne. Často se stává, že dítě má problémy, ale nikdo je s ním neřeší, a tak se může uchýlit až k těm nejkrajnějším řešením, jakými může být sebevražda či snad užívání drog. Myslím si, že každý správný rodič by si měl najít alespoň malou chvíli během dne a zabývat se problémy svých dětí.

Rodina je pro dítě vzorem

Vztah mezi otcem a matkou bývají rozhodující. Děti, které vyrůstaly ve spořádaných a šťastných rodinách, mají proto mnohem větší šanci na vlastní šťastný domov než děti z rodin rozvrácených a nešťastných. Také vztahy mezi rodiči a dětmi, případně mezi prarodiči, dětmi a vnuky, na děti silně působí. To je zdroj, z něhož pocházejí vzájemné vztahy i ve společenském životě. Není-li si dítě jisto láskou svých rodičů, projeví se to v jeho vztahu k okolí. Bude nedůvěřivé, plaché, ztratí sebedůvěru a rozhodnost. (Prchal, 1976).

Dítě se musí v rodině naučit přijímat vedení svých rodičů, podřizovat se mu i mimo domov. Ale zdravý vývoj dítěte žádá, aby se časem také naučilo od svých rodičů odpoutávat, rozhodovat se o svých věcech samostatně a dokázat se postavit na vlastní nohy. Přílišná závislost na rodičích dětem velmi škodí. Přílišná závislost dětí na rodičích pramení někdy také z obavy rodičů o zdraví svých dětí. Rodiče by si měli uvědomit, že jejich výchova bude tím zdravější, čím méně se budou o své děti bát.

Vychováváme od kolébky

Dítě je třeba začít vychovávat už od narození. Uspokojujeme-li základní biologické potřeby kojence, pečujeme-li o jeho pravidelný spánek, potravu, teplo a pohodlí, vzniká u něho pocit libosti, předpoklad dalšího úspěšného výchovného působení. Spokojenost a dobrá nálada dítěte, jsou první podmínkou vzniku kladných vlastností (příchyllosti, lásky a kázně).

Základní potřebou kojence je dostatek lásky, porozumění, citu a něhy. Nemá-li to, mohou se u něj vyvinout deprivací poruchy. Člověk jimi někdy trpí po celý život a dají se jen těžko odstranit. Dítě potřebuje ke svému zdravému duševnímu vývoji klidný a spořádaný domov s usměvavou matkou a laskavým otcem, dobrou rodinnou pohodu, časté projevy lásky a náklonnosti. Toto je velmi důležitá citová základna, bez níž se jeho duševní život opoždí a dítě přitom neprospívá ani tělesně. Zvláště důležitý je pro dítě pocit bezpečí, proto každé delší odloučení od matky u něho může vyvolat stav nejistoty a vážnou poruchu. Pociť bezpečí dává dítěti vhodné rodinné prostředí, mateřská láska a péče. Bezpečný domov přináší dítěti pevný řád, porozumění a pomoc v každé situaci. (Prchal, 1976).

Pevný řád v rodině

Každá rodina by měla mít svůj pevný řád, závazný pro všechny její členy a všemi také důsledně zachovávaný. Tento řád by měl vést dítě k ukázněnosti, ale pouze za předpokladu, že jeho rodiče se budou tímto řádem řídit též. Dítě potřebuje pro své chování a jednání vzor a tím bývají ze začátku jeho rodiče. Měli by si toho být stále vědomi. Jejich autorita by měla být založena na poctivém, pravdivém a upřímném vztahu k dítěti, na dobrém příkladu v práci i v chování. Nejlepší výchovou je výchova přirozená. Dítě si často ani neuvědomuje, že je k něčemu vedeno a osvojuje si hravě všechny potřebné návyky. Náplní každého dne by tedy mělo být pravidelné uspořádání života dítěte, samozřejmé a důsledné plnění všech běžných povinností.

Podstata výchovy dítěte spočívá v dobrém zorganizování jeho života v rodině. Úspěšná výchova je především úspěšnou prací organizátorskou. Měli bychom se na ni proto dobře teoreticky připravit. Většina matek se zpravidla velmi pečlivě informuje o tom, jak by měly pečovat o svého kojence, aby se zdárně vyvíjel, ale o pozdější vývoj dítěte jako by už rodiče zájem neměli, jako by jim na starších dětech už tolik nezáleželo. Měli by poznat zákonitosti jednotlivých vývojových období, aby mohli dětem lépe porozumět a správně je vést. Zvláště důležité bývá toto hlubší poučení v době dospívání, kdy vlivem neinformovanosti a obvykle i neporozumění dochází často k zbytečným srážkám mezi rodiči a dětmi.

Myslím si, že nejdůležitější je při výchově porozumět vlastnímu dítěti. Musíme vědět, že to čeho dosáhneme vyhrožováním, nemá takovou hodnotu jako to samé, ale dosažené pomocí tolerance.

1.5 Mravní výchova v rodině

Otázky mravní výchovy dětí a mládeže stály vždy v popředí zájmu pedagogických myslitelů. Sledujeme-li vývoj názorů na výchovu v minulosti, vidíme, že mravní výchova byla většinou považována za hlavní úkol výchovy. Názory na mravnost byly a jsou součástí filosofických systémů, tvoří jejich část, označovanou názvem etika.

Etika je učení o mravnosti, jejím vzniku a vývoji, o pravidlech a normách lidského jednání, o povinnostech lidí k sobě navzájem, ke společnosti, k vlasti, k státu. Obsahem vytváření opravdových humánních vztahů je především úcta k člověku, k jeho lidské důstojnosti, čestnosti a pravdomluvnosti ve vztahu mezi lidmi, slušnost a skromnost v jednání s lidmi, ochota pomoci slabším, trpícím a úcta k ženě.

Mravnost, po psychologické stránce, není jen zvláštní smysl, ale také určitá schopnost, jako jsou jiné schopnosti rozumové, pamětní, estetické aj. Tuto zásadu považujeme za platnou a správnou právě pro dobu dětského věku, protože je to doba, v níž se vyvíjí subjektivní vědomí a především vědomí mravní odpovědnosti jedince. Vnější

vlivy a příčiny, sociální prostředí, dědičná degenerace a jiné okolnosti se právě v této době prvních stupňů vývoje nejvíce uplatňují, a ustupují účinkům výchovy a rozumu.

Vývojově prvním mravním vztahem, který si dítě vytváří, je vztah k rodičům a sourozencům. Na povaze tohoto vztahu bude podstatně záviset i formování humánních rysů dítěte v jeho budoucím životě. Z prvotního citového vztahu dítěte k rodičům je možné vypěstovat opravdový lidský vztah a posilovat v něm od začátku prvky, které se později mohou stát základem pro přátelské vztahy dítěte i pro humánní vztah v nejširším slova smyslu. Tak, jak se děti naučí chovat ke svým rodičům, budou se chovat i k jiným lidem. Rodiče jsou prvními učiteli lidskosti svých dětí. Významný je i vývoj vztahu mezi sourozenci v rodině.

Pro formování osobností dítěte má, spolu s matkou – která je první osobou v interpersonálním vztahu s dítětem – značný význam i otec jakožto „model mužství“, představitel mužských pozitivních vlastností a společenských norem. Význam mají i ostatní dospělí členové rodiny a příbuzní, například prarodiče, teta, strýc. Ti mohou dítěti nahradit vřelý emoční vztah vlastních rodičů, ale jindy mohou naopak spoluvytvářet konflikty a napětí v rodině.

Kladný postoj rodičů umožňuje, aby k nim dítě také mělo hluboce kladný vztah, pomáhá mu to ve formování svědomí a charakteru, zejména ve vztahu k lidem. Naopak negativní postoj rodičů ztěžuje socializaci a formování charakteru, v krajním případě dítě podlehe vlivu chuligánských part nebo jiných antisociálních vzorů, může dojít i k duševním poruchám a k delikvenci. Souhrnně se tedy dá říci, že na mravní vývoj dítěte působí příznivě kladný citový postoj rodičů a přiměřená míra požadavků, kontroly a řízení.

Významný, z hlediska vytváření mravních základů dítěte, je i vývoj vztahů mezi sourozenci v rodině. Ve styku s bratrem nebo sestrou má dítě dobrou příležitost omezovat své osobní zájmy ve prospěch druhých, vytváří si city přátelství a družnosti, které se potom dále úspěšně rozvíjí mezi spolužáky ve třídě. Na druhé straně je známé, jak právě tyto základní lidské vztahy nejednou chybí dětem „jedináčkům“, které neměly možnost vyrůstat v rodině spolu se sourozenci. Naopak při nesprávné rodinné výchově se mohou mezi

sourozenci vyvíjet i nezdravé mravní vlastnosti, jako je závist, žárlivost, svárlivost, povýšenectví a dokonce i nenávisť. Vztahy mezi sourozenci mají tedy rozmanité aspekty, sourozenci jsou účastníky prvních společných her, pomáhají dítěti realizovat jeho záměry, jindy je však narušují. Někdy chrání dítě před agresí ostatních, jindy jsou však sami agresory. Na jedné straně dávají dítěti pocit, že není „samo“ (a jedináčkové často touží po bratrovi nebo sestře), na druhé straně je nutné přizpůsobovat se jejich požadavkům. Sourozenci často soutěží o přízeň rodičů, i když tato rivalita nemusí být vždy plně uvědomována. Faktem je, že v rodině bývá obtížné zachovat plnou „spravedlnost“ např. kojenci je nutné věnovat zvýšenou péči, a starší dítě může mít pocit, že je opomíjeno. Navíc v mnoha případech mají rodiče odlišné sympatie k jednotlivým dětem, někdy zase zbytečně přiosťují napětí mezi sourozenci tím, že je ustavičně srovnávají, jednoho kladou druhému za vzor atd.

Závěrem této kapitoly tedy můžeme konstatovat, že s tvrzením J.A.Komenského nelze jinak než souhlasit. Člověk, který je třeba i nadprůměrně nadaný a inteligentní, ale nedokáže vyjít s druhými, je netaktní, nespolehlivý, neuctivý a nečestný, nemůže být nikdy pro společnost ani pro své okolí přínosem. Myslím si, že kořeny takového vystupování některých jedinců jsou spojeny, jak bylo již uvedeno, s jejich výchovou v rodinném prostředí. Pokud se rodiče dítěti nevěnují, přehlíží jej, nezajímají se o to, co dělá, jak se učí, jaké má zájmy a dítě nemá nikoho na koho se může obrátit, stává se uzavřenější a nepřístupnější. To se samozřejmě odrazí v jeho postojích, chování, charakteru a vztahu k ostatním. Takový jedinec bez taktu a ohleduplnosti, byť by i s nadprůměrnými schopnostmi, nikdy nemůže dosáhnout takového postavení a úrovně, jako člověk s pevným a klidným rodinným zázemím a mravními zásadami.

2. Škola - významný činitel výchovného procesu

Základy, které dítě získá v rodinném prostředí, si pak dále upevňuje, rozšiřuje a prohlubuje během školní výchovy. Právě ve škole se děti učí systematicky pracovat, respektovat řád, být jako jedinec členem skupin a společnosti. Zde, protože se jim tu ozřejmuje celistvý obraz světa, vzniká i postoj k němu. Je jistě možno jmenovat celou škálu vlastností a schopností, které máme u dětí pěstovat: toleranci, samostatnost, pracovitost, ukázněnost, zdatnost, opatrnost, atd., atd. V jistém smyslu je možno období nástupu dítěte do školy ukázat jako dobu důležitého přechodu. Právě tak, jako zde dítě přejde od hravosti k práci, mělo by přejít od egocentrizmu ke smyslu pro společenství, od pocitu samozřejmosti všech věcí k úctě k hodnotám, od konzumace k tvořivosti, od těkavé záliby k zodpovědnosti. Že cílové hodnoty zde budou dosaženy jen v určité míře, je pochopitelné, ale základ oněch cílových hodnot je pevně a asi provždy dán v této fázi vývoje.

2.1 Současná škola - prostor sociálního učení

V posledních letech zaznamenáváme narůstající posun v odpovědnosti školy, respektive můžeme registrovat předávání části kompetencí původně příslušejících jiným společenským „institucím“ do pole působnosti školy. Jedná se o přesun kompetencí z roviny celkového společenského rámce do oblasti školy. Škola hraje nepominutelnou roli filtru „velkých“ společenských problémů. Tyto problémy se pak stávají inspirací pro specifické školní programy. Jmenujme alespoň prevenci drogových závislostí, prevenci kriminality, otázky rodinné a sexuální výchovy, problémy šikany, programy předcházející násilí a xenofobii, výuku pracovních činností atd. Škola se stává stále významnějším polem pro rozvoj sociálního učení a učitel na sobě nese převážnou tíhu tohoto procesu.

Popisovaný jev pravděpodobně souvisí i s tím, že škola jako instituce zasahuje zřejmě nejpočetnější vrstvu lidí (přímo žáky a zprostředkovaně rodiče). Proto se jeví i jako

nejsnazší a nejdostupnější pole pro libovolnou intervenci v oblasti dlouhodobě působících i nově se objevujících problémů.

Postupný přesun „socializačních“ kompetencí se děje zejména ve sféře kompenzace části rodinných kompetencí, v náhradní vrstevnické zkušenosti a dílem i na rovině celospolečenských institucí. Učitel je pak vedle svého oborového zaměření zaměstnán i řadou úkolů sociálního učení, je modelem zvládání řady sociálních situací, je tím, kdo zprostředkuje hodnotové systémy společnosti, je pro žáky zkušebním polem vyrovnávání se s autoritou.

Škola musí v dnešní době, často i proti své vůli, suplovat výchovné působení nefunkční rodiny. Nemůžeme ostatně přehlédnout, že v průběhu pracovního týdne největší rozsah svého „bdělého“ času tráví děti právě ve školním prostředí. Navíc se poměrně velké procento současných rodin orientuje především na výkon a zajištění ekonomického standardu v oblasti ekonomické. Ne vždy se pak do rodinného spolubytí vejde ještě naplňování emoční zkušenosti dětí, diskuse o hodnotových systémech či zajištění kontinuity těchto systémů (Štech, 1998). Rodina tak při pohledu zvenčí připomíná někdy spíše provozní soužití izolovaných jedinců, zaměřených na řešení osobních i pracovních problémů, kteří se potkávají jen díky společně obývanému prostoru.

Ubývá společného času, společných činností i drobných rodinných rituálů, které vymezují společenství rodiny a jeho kontinuitu. Z tradičního pole působnosti rodiny se vytrácí zážitek přímé zkušenosti s některými pracovními činnostmi. Zejména ve větších městech ubývá vícegeneračních rodin i přímé provázanosti se společenským životem okolní komunity. Život rodiny se atomizuje. V souvislosti s tím se zjednodušuje i nabídka modelů socializace – chybí zkušenost alternativ a variability na tomto poli. Ve věci předávání informací o světě rodina stále více spoléhá na informační bohatství nabízené školou a rezignuje na propojování teoretických informací a praktických zkušeností do smysluplných celků s etickými kontexty. S ohledem na rychlost rozvoje technologií pak rodina často rezignuje na své kompetence na poli práce s informacemi a strategie zacházení s nimi.

Nedostatek společného času rodičů a dětí vede k tomu, že i přirozený rozvoj zájmových činností a inspirace k tématům se rovněž přesouvá do institucí mimo rodinu. Často zde chybí i modelové situace pro vyrovnávání se s autoritou. Nicméně poptávka po naplnění ve všech těchto rovinách zůstává a přenáší se do sféry institucí, často školních. Tyto instituce (a ti, kdo v nich vyučují a vychovávají) nabývají pak řady kompetencí i „proti své vůli“ a zdánlivě i mimo oblast původní působnosti.

Specifická je rovněž role školy v práci s vrstevnickou skupinou. Snižuje se počet dětí v rodině. Jedináčkům chybí každodenní přímý vrstevnický kontakt. Škola nahrazuje přímou zkušenost s přirozenou sourozeneckou skupinou. Školní prostředí tak vlastně dopřává žákům a studentům zážitek časově nejrozsáhlejšího kontaktu s vrstevníky. Vedle sociálního učení zprostředkovaného dospělou autoritou se zde jedinec konfrontuje i s odlišnými vrstevnickými modely socializace. Náhradní vrstevnická „socializace“ má ovšem svá specifická pravidla (děti jsou většinou společně přítomny aktivitám v přesně ohraničeném čase, jejich vzájemné kontakty mají vnějškově stanovené limity: kontakt se děje zejména ve věkově homogennější skupině, v roli autority zde oproti dvěma rodičům vystupuje více učitelů atp.). Přirozená sourozenecká konstelace v rodině je ovšem odlišná, tato rovina je však ve školním „časoprostoru“ neoddiskutovatelně přítomna a škola i učitelé jsou s ní chtě nechtě konfrontováni.

2.2 Klima školy a školní třídy

Učení a chování žáků samozřejmě neprobíhá samostatně, není izolováno od prostředí, naopak, je ovlivňováno mikrosociálním prostředím, ve kterém se žáci pohybují. Jedná se zejména o prostředí dané třídy ve škole s danou skupinou žáků přibližně stejného věku, s nimiž se žák kamarádí (nebo také nekamarádí), jejichž mínění je pro něj důležité.

Pokud jde o žákovský kolektiv, je třeba přihlédnout k jeho odlišnostem od ostatních kolektivů, které jsou závislé na věkových zvláštěnostech dětí a mládeže. V žákovském kolektivu zaujímá důležité postavení základní (prvotní) kolektiv. Jedná se o nejmenší kolektiv, který se dál už nedělí, jeho členové jsou trvale spojeni vzájemnými vztahy, prací a

denním životem. Funkcí základního kolektivu je vytvořit spojovací článek mezi osobností a širším kolektivem, tj. děti a mládež se učí „žít s lidmi“, učí se přihlížet a naslouchat potřebám druhých, „vcítit se“ do situace druhého a podle toho se k němu chovat. Učí se spolupracovat, řešit spory a náročné životní situace ve styku s lidmi. To jsou důležité momenty ve formování charakteru a v morální výchově dětí a mládeže.

Klima školy

Žák tráví svůj školní život v konkrétní škole. Své sociální zážitky a zkušenosti ze styku s učiteli, vedením školy, se staršími, mladšími a stejně starými spolužáky si fixuje a odnáší si je do svého dalšího života. Škola, kde panuje příznivé sociální klima, přispěje k rozvoji žákovy osobnosti, naopak škola, která se vyznačuje ohrožujícím sociálním klimatem může žákovu osobnost navždy vážně pozměnit. Je tedy velmi důležité věnovat se poznávání vlastností fungování tohoto systému, poznat klima celé školy, abychom mohli chod celé školy cíleně zlepšovat a tím pomáhat žákům a učitelům zlepšovat jejich práci.

Klima školy zahrnuje dlouhodobé postupy vnímání, hodnocení, prožívání a reagování všech aktérů školy na to, co se ve škole děje, co se stalo v minulosti, nebo co se má stát v nejbližších dnech nebo i ve vzdálenější budoucnosti. Důraz je kladen na to, jak klima školy vnímají lidé, kteří se v dané škole pohybují, tedy samotní aktéři klimatu školy.

V rámci klimatu školy můžeme rozlišit jeho **dva krajní typy**.

Otevřené klima školy – Ve škole převládá vzájemná důvěra, učitelé jsou zaujatí pro svou pedagogickou práci, jejich chování je otevřené a nepředstírané. Ředitel školy spolupracuje se svými podřízenými a jde jim osobním příkladem. Pravidla chování a chodu školy jsou jasná a stálá.

Uzavřené klima školy – opak předchozího. Prevládá vzájemná nedůvěra, učitelé nemají chuť se angažovat v pedagogické práci, jsou až apatičtí a lhostejní k výsledkům svého pedagogického snažení. Ředitel je neosobní, nejeví pochopení pro své podřízené, školu řídí formálně a byrokraticky, nedovede ocenit kvalitní práci.

Pozitivní školní klima

Většina výzkumníků v oblasti školního klimatu se shoduje, že bez pozitivního klimatu ve škole je obtížné vytvořit školu, která by efektivně fungovala. Proto vědce, ale i učitele, rodiče a žáky stále zajímá otázka, jaké jsou znaky pozitivního školního klimatu. Proto bych zde jmenoval ideální kritéria pozitivního školního klimatu tak, jak ho vnímají jeho bezprostřední účastníci, ale i další nepřímo zainteresované osoby.

Znaky pozitivního školního klimatu z hlediska žáků:

- umožňuje samostatné objevné učení, ze kterého má žák radost
- požadavky odpovídají individuálním schopnostem žáka
- žák má jistotu že bude akceptován a že se k němu přistupuje spravedlivě
- žák má možnost zažít úspěch
- organizace je pro žáka přehledná a srozumitelná
- podporuje rozvoj osobnosti žáka

Znaky pozitivního školního klimatu z hlediska učitelů:

- učitel na svém pracovišti rád pracuje, dobře učí, rád spolupracuje s kolegy, žáky a rodiči
- učitel má možnosti prožívat citový soulad a pocit sounáležitosti s kolegy, úspěch ve svém oboru působnosti a pocit seberealizace v práci, pocit svobody a samostatnosti v práci

Znaky pozitivního školního klimatu z hlediska rodičů:

- spravedlivé hodnocení a citlivé a spravedlivé zacházení s jejich dětmi
- kvalifikovanost učitelů (vychovatelská, odborná)
- individuální podpora každého dítěte
- vstřícnost učitelů

Znaky pozitivního školního klimatu z hlediska veřejnosti:

- školní klima musí žáky připravit k úspěšnému zapojení do pracovního světa, k zodpovědné účasti na veřejném životě, k dodržování sociálních a pracovních norem

Ovlivňování klimatu školy

Jestliže klima školy neodpovídá představám jeho účastníků, měly by po analýze stavu a stanovení cílového stavu následovat cílené zásahy. Avšak zásahy do klimatu školy musí být velice pečlivě promyšleny a připraveny, mohou být totiž problematické. Hlavní **problémy** jsou tři:

- Škola je složitý organismus a změny v takovém složitém organismu nejsou snadnou záležitostí.
- Zásahy se mohou odehrávat na různých úrovních organizace školy, ale změna jedné úrovně nemusí ovlivnit úroveň jinou.
- Změna klimatu školy je vlastně změna cílů, postojů, každodenních činností a chování desítek až stovek lidí, proto nelze výsledky očekávat rychle a ani u všech zúčastněných.

Jestliže se ve škole vyskytují negativní jevy, může se změna klimatu zaměřit na prevenci

a eliminování takových jevů.

Klima školní třídy

Klima školní třídy společně vytvářejí všichni žáci, kteří docházejí do konkrétní školní třídy, ale také skupiny žáků, na které se třída většinou rozděluje a žáci stojící mimo tyto skupiny, jednotliví žáci a samozřejmě také učitelé vyučující v konkrétní třídě.

Termín **klima třídy** zahrnuje:

Obsahově – ustálený způsob vnímání, hodnocení a reagování všech výše zmíněných aktérů na to, co se ve třídě děje, nebo co se dříve stalo, či co se očekává, že se odehraje. Důležité však je, jak klima vnímají ti, kteří se ho přímo zúčastňují, ne jaké klima objektivně je.

Časově – jsou to jevy dlouhodobé, jsou typické pro konkrétní školní třídu a její učitele, mohou trvat i několik měsíců až let .

Učitelé si uvědomují, že každá třída, ve které vyučují, se během hodiny i o přestávkách chová jinak, že průběh hodiny se stejnou učební látkou může být v každé (byť paralelní) třídě jiný. Bylo by nemožné, najít dvě stejné třídy, které by na učitelovu práci reagovaly stejně. Do jedné třídy učitel chodí rád, do jiné velice nerad a toto se může lišit u jednotlivých učitelů, neboť stejná třída reaguje odlišně na různé učitele. Každá třída má totiž své zvláštnosti, vytváří zvláštní klima pro učitelovu práci. Toto si většinou učitelé vzájemně sdělují a vytvářejí tak nevědomky „pověst třídy“ v učitelském sboru.

Žáci ze zkušenosti vědí, že každý učitel se v jejich třídě chová jinak, že hodina se stejnou látkou proběhne s různými učiteli různě, i kdyby měli stejnou aprobaci. Žáci si také uvědomují, že každá třída, kterou navštěvovali se chová jinak vůči svým členům. Do některých tříd se žáci těší, cítí se tam velmi dobře a je jim líto, když ji musí opustit s koncem školní docházky. Existují však i třídy, ve kterých jsou někteří žáci nešťastní, zažívají posměch, napadání, mají strach mezi tyto spolužáky chodit.

Vznik specifického klimatu třídy

Odborníci nejsou jednotní v názorech na to, kdo je zdrojem klimatu ve třídě. Někteří se domnívají, že hlavním zdrojem jsou žáci, že zejména oni klima své třídy vytvářejí. Jiní odborníci soudí, že klima třídy ovlivňují nejpodstatnějším způsobem učitelé, kteří v dané třídě vyučují, neboť učitel může svými vlastnostmi a svou rolí, kterou ve vyučování má, významně klima třídy vytvářet.

Klima ve třídě je zřejmě ovlivňováno prostřednictvím různých mechanismů, jsou to zejména :

- komunikační a vyučovací postupy učitele,
- struktura participace žáků na vyučování,
- preference učitele,
- sebesplňující předpověď,
- klima školy, jejíž součástí je daná třída.

Komunikační a vyučovací postupy učitele

Každý učitel používá své vlastní způsoby komunikace s žáky a tímto svým chováním vytváří specifické komunikační klima, které má vliv na charakter celého života ve třídě.

Můžeme rozlišit dva základní typy komunikačního klimatu třídy:

- A) Komunikační klima suportivní (vstřícné, podpůrné) – jeho účastníci se navzájem respektují, sdělují si otevřeně své pocity, potřeby, názory, přání.
- B) Komunikační klima defenzivní (obránné) – účastníci takového klimatu spolu soupeří, nenaslouchají si navzájem, své pocity i názory se bojí vyslovit nahlas, skrývají je.

Struktura participace žáků na vyučování

Klima ve třídě je do značné míry ovlivňováno také strukturou participačních aktivit žáků, tedy tím, jak často se žáci zapojují do vyučování, kteří z nich jsou aktivní častěji, kteří méně častěji či vůbec atd.

Míra participace jednotlivých žáků může být ovlivňována zejména těmito vlivy:

- **Počet žáků ve třídě:** Je-li žáků ve třídě mnoho, nemůže učitel během hodiny komunikovat stejně často se všemi žáky, při menším počtu žáků je situace lepší.
- **Lokalizace žáků ve třídě:** Při běžném rozmístění žáků ve třídě jsou žáci rozdílně zasahováni učitelovými aktivitami, vznikají tzv. *akční zóny*. Učitel se častěji obrací na žáky v předních lavicích než na žáky vzadu.
- **Preference učitele k jednotlivým žákům:** Učitel dává žákům rozdílné možnosti k participaci, protože mají různé postoje orientace ke svým žákům (pozitivní nebo naopak negativní).
- **Komunikace v závislosti na sexových rozdílech:** Učitelé a učitelky komunikují odlišně s dívkami a s chlapci, například učitelky se častěji dostávají do konfliktu s chlapci než s dívkami, učitelky častěji chválí dívky než chlapce, učitelé-muži méně často odlišují komunikaci v závislosti na pohlaví žáků.

Preference učitele

Preferenční postoj učitele k žákům určujeme jako zvýrazněnou zaměřenost učitele na určité

žáky ve třídě (tzv. „cíloví žáci“), tito se stávají často předmětem učitelova zájmu, jsou nadhodnocováni nebo podhodnocováni.

Sebesplňující předpověď

Tento pojem vyjadřuje, že domněnka o budoucím výkonu jedince (ať už správná či nesprávná) se může skutečně splnit, jestliže jedinec této domněnce věří a je v ní často utvrzován. Například někteří učitelé svým žákům často opakují svůj názor, že nejsou schopni zvládnout určité učivo či úkol. Tito žáci se mohou po čase začít skutečně projevovat jako neúspěšní, protože učitelově domněnce nevědomky uvěří a začnou své chování orientovat na to, že jsou neúspěšní a nemají šanci, čímž potvrdí učitelovu domněnku a učitel s nimi podle toho bude zacházet. Jestliže se prokazuje, že učitelovo očekávání má vliv na interakci ve vyučování, měli by se učitelé naučit bránit se uplatňování svých nesprávných představ o žácích.

Ovlivňování klimatu třídy

Klima třídy, které při vyučování panuje, má zásadní vliv na motivaci žáků a na jejich postoj k učení. Klima třídy se dá ovlivňovat. Nelze jej však ovlivnit stejnou měrou ve všech jeho složkách, nelze to provést rychle a bez spolupráce všech aktérů. Jde o dlouhodobou záležitost, v měsících.

Vytvoření cílevědomého klimatu orientovaného na úkol do značné míry přispěje k úspěšnému učení žáků. Důležité je zajistit co nejefektivnější využití učebního času, tzn. včas a rychle zahájit hodinu, pečlivě sledovat pokroky žáků a věnovat pozornost organizaci hodiny. To vše zajistí hladký průběh vyučování a udrží žáky aktivní. Důraz na cílevědomost a orientaci na úkol je vlastně výuka v „podnikatelském duchu“. Pro takové klima je charakteristická spolupráce, důvěra v úspěch, žáci uznávají autoritu učitele, což dohromady vytváří klima příznivé pro práci a úspěšné učení.

Sebeúcta žáků má zásadní vliv na klima třídy. Největší vliv na jejich sebeúctu má způsob jednání učitelů s nimi. Jestliže učitel má převážně kladné, podporující, pochvalné a

uvolněné poznámky, napomůže to značně budování sebeúcty žáků.

Ke klimatu třídy do značné míry přispívá také pořádek v učebně, smysl pro pořádek je proto třeba žákům neustále vštěpovat. Také celkový vzhled učebny je pro žáky důležitý, vlastně jim naznačuje, kolik péče bylo vynaloženo pro jejich příjemné učení. Čistá a útulná učebna s potřebnými pomůckami napomáhá vzniku kladného vztahu žáků k výuce.

2.3 Osobnost učitele

Velmi významným prvkem působícím na výchovu a vzdělání jedince je rovněž osobnost učitele, pedagoga. Na tomto místě bych proto rád nastínil alespoň některé z vlastností a schopností, o nichž si myslím, že jsou pro kvalitního učitele důležité.

Učitel vzdělává a vychovává. Jedno se neobejde bez druhého. Rozdíl mezi vzděláním a výchovou je zjednodušeně ten, že výchova je cesta, vzdělání je výsledek. Poněvadž se děti učí kromě jiného napodobováním a sociální zkušeností, je velmi důležité, jakým příkladem je učitel pro své žáky. Napodobení se objevuje v různé intenzitě v závislosti na působivosti příkladu a na vyspělosti žáků. Děti mladšího školního věku napodobují velmi často, ale neuvědoměle, jsou vedeny jen citem. Proto je důležité, aby se na ně působilo především kladnými příklady, protože nedovedou rozlišit, co je správné a co nesprávné a velmi často a snadno napodobují i věci nevhodné. U žáků středního a staršího školního věku se čím dál více spojuje napodobování s uvědomělostí, která nakonec vede k odmítání chování, které považují za nesprávné. To však neznamená, že by se jedinci v tomto věku nedali strhnout špatnými příklady, nenapodobovali záporné charakterové rysy či chování apod. Účinnost napodobení se zvyšuje autoritou učitele. Čím větší autoritě se učitel těší, tím účinnější je jeho výchovné působení.

Ve vztahu učitel - žák existuje interakce, vzájemné působení mezi vychovatelem a vychovávaným. Cílevědomé působení vychovatele na vychovávaného, které má cíl, obsah a bere v úvahu city vychovávaného je právě onou výchovou. Je to též proces směřující

k utváření postoje ke světu, k sobě samému. Výchova je soustavná, dlouhodobá a záměrná a musí stanovit obsah před cílem.

Učitel by svým žákům měl pomáhat při plnění jejich úkolů a zadávat úkoly tak, aby si každý žák mohl zažít pocit z vlastního úspěchu, tzn. nežádat nesplnitelné. Učení je totiž náročné i citově a selhání v něm je často dost bolestivé. Pro žáky je velice důležité, jak se učitel staví k jejich chybám a do jaké míry se zajímá o jejich pokroky. Učitel se musí bezpodmínečně vyhnout srážejícím poznámkám na adresu žáka, který opakovaně selhal, jinak nepříznivě ovlivní jeho sebeúctu. Takový žák se jinak stáhne do ústraní a zanechá veškeré snahy, čímž se snaží bránit se před dalším zraňováním.

Vřelým, emocionálním zájmem o žáky a poskytováním sociální opory, aktualizuje učitel ve větší míře potřebu pozitivních vztahů ve třídě. Ve třídě vedené tímto stylem obvykle převládají pozitivní vztahy a žáci jsou ochotni pracovat pro učitelův dobrý vztah k nim. (Hrabal, Man, Pavelková, 1984).

Učitel by měl mít zdravou dávku sebevědomí, přiměřenou dávku „exhibicionismu“, měl by mít schopnost umění předávat své znalosti a to zajímavou formou. Důležitá je rovněž tvořivost, znalost dětské duše, empatie. Při hodnocení žáka je třeba být spravedlivý, či alespoň se o to snažit. Nikomu nenadržovat a na nikoho si „nezasedat“, poněvadž učitel svým hodnocením ovlivňuje postavení žáka ve třídě. V práci s dětmi by měl být cílevědomý a důsledný. Vždy splnit, co slíbí a být pečlivý ve všech směrech, též trpělivý.

Aby učitel postupoval v souladu se zásadami individuálního přístupu k žákům, musí dobře znát žáka a jeho individuální zvláštnosti, jednat s pedagogickým taktem a umět předvídat následky toho či onoho jednání s určitým žákem. (Kohoutek a kol., 1996).

Příjemná vlastnost je i smysl pro humor. Je dobré nejenom porozumět humoru ze strany žáků, ale přispět k legraci sám. Samozřejmě je důležité znát správnou mez a rozlišovat, kdy a kde se chceme zasmát.

Když si učitel chce získat u dětí neformální autoritu, měl by žáky zaujmout něčím zajímavým, například něčím, co žáci nedovedou. Pak si získá žáky i ve svém předmětu

nebo vyučování. **Neformální autorita** narozdíl od formální je ta, která je učiteli dáována žáky dobrovolně. Je založena právě na motivaci. Takovou autoritu má ten, komu se chci v něčem podobat. Záleží na tom, zda-li žák chce učitele přijmout či nikoliv. **Formální autoritou** jsou práva, která učitel má ze své funkce (např. má právo trestat apod.).

Důležitou roli sehrávají také morální kvality učitele. Žáka si může získat pouze člověk morálně bezúhonný. Pokud takový není, nezíská si žákovu důvěru. Naději na možnost být vzorem pro žáka, má učitel spravedlivý, čestný, který má rád svou profesi, je k ní dostatečně odborně připravený, umí jednat s lidmi, což je důležité pro spolupráci s rodinami dětí a též zvládá nezvyklé školní situace. Být učitelem je poslání, ne zaměstnání.

2.4 Rodiče a škola

Vztah mezi rodiči a školami procházel v historii dosti kontrastním vývojem. Před několika desetiletími se u nás prosazovalo mínění o nutné spolupráci školy s rodinami žáků. Učitelé byli vyzíváni, aby navštěvovali rodiny žáků, zejména těch “problémových”, snažili se poznávat podmínky jejich rodinného prostředí, pomáhali rodičům s výchovnými potížemi dětí atd.

Později se u nás od tohoto pojetí opustilo, a naopak se proklamoval názor o nevhodnosti zasahování rodičů do práce škol: Podle tohoto přístupu se měla škola jakožto instituce s kvalifikovanými odborníky pro vzdělávací činnost sama umět postarat o veškerou přípravu dětí pro další vzdělávání. Rodiče jakožto pedagogičtí laici neměli do práce školy příliš zasahovat a měli přenechat vše, co souvisí se školní edukací, specializovaným profesionálům - učitelům.

Ani jeden z obou přístupů se u nás ve své extrémní podobě neprosadil. Mezitím se na Západě vyvíjel trend ve směru spíše k prvnímu z uvedených přístupů, tedy ke komunikaci a spolupráci mezi rodinami a školami. U nás je v současné době úroveň komunikace a spolupráce mezi školou a rodičovskou veřejností nepříliš uspokojivá. Bariéra v komunikaci mezi těmito dvěma institucemi je zaviněná zvláště nedostatkem vzájemné důvěry a respektu.

Základní rodičovské role

Rodiče a školy přesto nežijí navzájem v izolaci. Určité vztahy, spoje, či dokonce závislosti mezi nimi vždy existují. Vývoj lidské civilizace pro rodiče postupně vymezil tři základní role: rodiče jakožto **edukátoři** - tedy ti, kteří vzdělávají; rodiče jakožto **klienti** vzdělávacích institucí a konečně rodiče jakožto **participanti** v ovlivňování vzdělávacích institucí.

Pokud jde o **roli edukátorů**, ta je zakotvena biologicky. Jak vysvětluje kulturní antropologie, lidská kultura je mechanismus pro přežití a kultura jakožto soubor znalostí, technologií, společenských zvyklostí, norem aj. byla vždy předávána mladé generaci hlavně jejich rodiči, prostřednictvím určitých edukačních procedur. Základní sociální rolí rodičů je tedy to, že jsou edukátory (vzdělavateli).

V moderní společnosti tím vzniká otázka o vztazích mezi rodičovskou edukací a školní edukací. Jak se nyní konstatuje v zahraničí, pominulo přesvědčení rozšířené v 70. letech a dříve, že rodičovská edukace a školní edukace jsou zcela odlišné a nezávislé procesy. Dnes se naopak sdílí pojetí, podle něhož se oba druhy edukace vzájemně doplňují: Zejména u dětí v období povinné školní docházky se očekává, že edukační role rodičů je v některých směrech nenahraditelná, tj. nemůže být zvládnuta pouze školou (např. v předávání hodnotových vzorců či sociálních postojů aj.).

Role rodičů jakožto **klientů** vzdělávacích institucí začala být uvědomována až během posledních několika let, avšak nabývá na stále větší významnosti, a to zvláště v rámci snah o zkvalitnění a zprůhlednění činnosti škol. V zahraničí a nyní i u nás se prosazuje tzv. akontabilita ve vzdělávání, což znamená, že školy mají projevovat svou zodpovědnost vůči svým klientům, tj. především rodičům, kteří jim svěřují děti do edukační péče. I když toto pojetí, svým založením ekonomické, není dosud široce uplatňováno v běžném životě, je stále výrazněji proklamováno vládami, parlamenty a školskými politiky. Ti apelují na školský sektor především výzvami ke zkvalitňování práce a výstupů škol, což by mělo také informovat rodiče při jejich rozhodování o volbě školy pro své děti.

Třetí **role** rodičů - jakožto **participantů** v ovlivňování škol - je vlastně syntézou

obou předchozích: Jde v ní o to, aby rodiče mohli využívat a skutečně využívali svá práva týkající se působení na školy a na lokální i státní školskou politiku. K tomu dnes většina zemí – včetně České republiky – vytvořila legislativní podmínky, zejména prostřednictvím zákonů či předpisů o školských radách. Také nadnárodní organizace a společenství se k těmto právům rodičů vyslovují.

Základní premisou je v této oblasti kvalita vztahů mezi rodinami a školami. Dobrý vztah mezi rodinou a školou je dnes důležitým předpokladem úspěšnosti školní socializace dítěte a do značné míry i úspěšnosti jeho socializace vůbec. Samozřejmě tuto realizaci dobrých vztahů musí umožňovat vhodné legislativní podmínky.

Individuální a kolektivní práva rodičů

Spoluúčast rodičů na ovlivňování škol je dnes legislativně zajišťována ve všech demokratických státech. V jednotlivých zemích se ovšem tato legislativa odlišuje v některých aspektech, zejména v tom, jaký důraz kladou jednotlivé země buď na individuální, nebo na kolektivní práva rodičů.

Individuální práva rodičů zahrnují především právo rodičů na svobodnou volbu školy pro jejich děti. Přitom ve většině zemí platí, že tato volba je omezena místem bydliště (pokud jde o veřejné školy), v některých zemích mohou rodiče dát své dítě do kterékoliv školy neomezeně (tak je tomu i v České republice; omezení může být dáno počtem míst, kdy přednost mají děti z daného okresu). K individuálním právům rodičů patří také právo na informace o výsledcích vzdělávání jejich dětí, eventuálně i na informace o vnitřní organizaci školy, jejím řízení a hospodaření.

Kolektivní práva rodičů se týkají jejich zastoupení v řídicích či poradních orgánech školství. Toto zastoupení může být na úrovni školy, obce či regionu (kraje apod.) nebo na úrovni národní.

Všeobecně lze konstatovat, že zatímco individuální práva rodičů jsou ve většině demokratických zemí dosti shodná, výraznější odlišnosti jsou v kolektivních právech rodičů: Ve většině zemí jsou tato kolektivní práva legislativně zajišťována na úrovni škol a obcí, kdežto jen několik zemí umožňuje účast rodičů v řízení školství také na regionální

nebo národní úrovni. K těmto zemím patří např. Norsko, Švédsko a Německo, kde mají rodiče zastoupení na všech úrovních řízení školství.

Spolupráce rodiny a školy

Je příznačné pro soudobou civilizaci, že ve většině zemí se přisuzuje největší odpovědnost za výchovu mladé generace společnému úsilí rodiny a školy. Možná je tento postoj veřejnosti výsledkem jak pedagogické osvěty, propagující tuto společnou odpovědnost, možná je výsledkem i osobních zkušeností respondentů z doby, kdy na ně rodina a škola nějak výchovně působila.

Překvapující je spíše to, že s výjimkou Finska a Dánska se ve veřejnosti ostatních zemí nesdílí postoj, že převažující odpovědnost za výchovu mladých lidí má nést rodina: To se týká i veřejnosti v České republice, kde jen třetina dotázaných uplatňuje názor o větší odpovědnosti rodiny než školy za výchovu mládeže.

S jistotou můžeme ale předpokládat, že rodiče jsou významnými aktéry výchovy a vzdělávání mladých lidí, a proto je jejich komunikace a kooperace s druhým nejvýznamnějším edukačním aktérem, tj. školou, tolik důležitá. To si dnes uvědomují jak pracovníci pedagogické teorie a výzkumu, tak odborníci ve vzdělávací politice v zahraničí, kteří podporují různé aktivity v této oblasti.

3. Výchova a masmédia

V životě současného člověka stále roste význam mezilidské komunikace (lat. *communicare* = spojovat) jako formy sociálního styku spočívající ve sdělování informací (lat. *informare* = utvářet mínění). Komunikace může být bezprostřední, tváří v tvář, stále častěji však informace zprostředkují média (sdělovací prostředky). Zejména masmédia (hromadné sdělovací prostředky) umožňují ovlivňování velkých skupin lidí najednou a v poslední době i jejich aktivní zapojení do komunikace.

Média a komunikace představují velmi významný zdroj zkušeností, prožitků a poznatků pro stále větší okruh příjemců. Uplatnění jednotlivce ve společnosti vyžaduje rozvoj takových schopností, jako je vyhledávání, získávání a sdílení informací a poznatků, chápání souvislostí mezi různými jevy, reflexe vlastního postavení vůči ostatním a osvojení (či alespoň pochopení) převládající hodnotové orientace. Schopnost vyrovnat se s těmito problémy se stále více opírá o podněty mediované povahy. Schopnost zpracovat, vyhodnotit a využít podněty, které přicházejí z okolního světa, se stále více rovná schopnosti zpracovat, vyhodnotit a využít podněty, které přicházejí z médií - zatím především z tisku, rozhlasu a televize, ve stále větší míře však i z těch částí "nových" médií, které se stávají součástí veřejné komunikace (elektronické deníky a časopisy apod.).

Média se tak stávají významným socializačním faktorem, který často dokáže zastínit faktory ostatní. Přitom sdělení, jež jsou médiu nabízena, mají velmi nestejnorodý charakter a jejich správné vyhodnocení vyžaduje značnou průpravu. Současně mají média již svou existenci a roli, kterou sehrávají, zřejmý (i když začasné obtížně postižitelný) vliv na chování jednotlivce a společnosti, na životní styl, na kvalitu života vůbec. **Je zřejmé, že velmi významnou roli - ať už pozitivní či negativní mohou sehrát i ve výchovném procesu.** Také proto jsou s fungováním médií ve společnosti spojovány nejrůznější více i méně oprávněné obavy.

3.1 Charakteristika masmédií a jejich význam

Důležité je vymezení toho, co se označuje za média. V širším slova smyslu se jedná o všechny prostředky, které má člověk k dispozici k vzájemné komunikaci: neverbální signály, řeč, písmo, knihy, tištěná média, rozhlas, televize, internet. V užším slova smyslu jsou média, jak jim dnes rozumíme, nejen prostředky, ale také instituce, zabývající se hromadným sdělováním, které oslovuje značnou část populace. Jde především o dnešní elektronická média: rozhlasové vysílání, televize. Za masově rozšířené médium lze pokládat i telefon, který se využívá individuálně, ale je například v dnešní mobilní podobě evidentně masově rozšířen. Není také pochyb o tom, že internet je elektronické médium. Předmětem mediálních studií se v psychologickém rozměru stává nejen samotný akt komunikace, ale také analýzy zdroje, komunikačního kódu, příjemce, obsahu a účinků takových mediálních interakcí.

Téma médií je nejen rozsáhlé, ale navíc každému blízké. Každý se dívá aspoň občas na televizi, poslouchá rádio, čte noviny nebo si zajde do kina. Navíc v dnešním atomizovaném a zároveň globálním světě nám média přinášejí většinu informací o problémech, které se nás týkají. Nabízejí nám setkání se stále stejnými tvářemi či hlasy, a tím nám často nahrazují styk s živými lidmi – a protože pro nás trvale mají laskavý anebo aspoň naučený úsměv a školený hlas, jsou nám bohužel často bližší než ti lidé, s nimiž se pravidelně stýkáme. I ti, kdo neoplývají vlastními názory, mají na sdělovací prostředky nějaký názor. A pro to ostatní v životě nabízejí názor jejich oblíbené noviny či televizní stanice.

Možnosti médií se rozvíjejí zrychlujícím se tempem. Od vynálezu knihtisku až k současné masové produkci a rozšiřování knih uplynulo několik set let. Film není o mnoho starší než jedno století, protože první promítání „živých obrázků“ se uskutečnilo v roce 1895. Televize do soudobého společenského kontextu vstoupila v druhé polovině 20. století. Úžasné snadno dosažitelný a ovladatelný vynález změnil podstatu masového komunikování. Sepětí zvuku a obrazu v malé, téměř čaromocné skřínce, nejen získalo

nadvládu nad tradičními komunikacemi, jakými bylo divadlo nebo film, ale také nad rozhlasem a knihou.

Používat televizi je totiž jednoduché, člověk v podstatě ani nepotřebuje umět číst a psát. Protože se jedná o skutečně masově rozšířené médium audiovizuálního sdělování, staly se výzkumným objektem prvních psychologických mediálních studií přirozeně děti, které kouzlu televize nemohou odolat. Vynořila se řada otázek. Jak děti televizi používají? Jak jsou televizí ovlivňovány? Nepodléhají vytvářením stereotypů? Jaké jsou vhodné a jaké nevhodné pořady pro děti? Nejsou příliš závislé? Jakou vzdělávací a výchovatskou funkci představuje televize v životě dětí od raně předškolního věku až do období dospívání a dospělosti? Otázek je více než odpovědí.

Poslední desetiletí se stalo obdobím kvantitativního i kvalitativního rozmachu nových informačních a komunikačních technologií a jejich širokého uplatnění ve volném čase rostoucího počtu dětí a mladých lidí. Běžnému využívání těchto prostředků napomáhají také jejich přenosné modifikace (nejprve tranzistorové rozhlasové přijímače, později přenosné televizory, dnes mobilní telefony zahrnující i fotoaparát a osobní počítače umožňující využívání internetu). Vznik nových prostředků informace a komunikace neruší, avšak mění média již existující i jejich výchovné a volnočasové využívání.

Vliv médií na mladou populaci je velký, uvědomíme-li, si jak důležitou součástí využití volného času mládeže tvoří sledování sdělovacích prostředků, resp. styk s nimi. Podle většiny provedených studií tvoří televize stále roli vedoucího média, a to i přes rapidní rozvoj internetu a dalších mediálních nosičů a s nimi spojenými možnostmi. Jen pro ilustraci u mládeže od 10-18 let zabírá sledování televize až 120 minut denně! A pro zajímavost ještě jeden detail – okolo 11% z doby strávené před obrazovkou zaujímají reklamy. Pro celkový obraz je vhodné připomenout, že děti nejsou nějakou minoritní televizní skupinou, vždyť osoby mladší 18 let tvoří dnes okolo 37% světové populace (a televizor je součástí téměř 8 z deseti světových domácností). V nejbližší budoucnosti lze očekávat změnu poměru mezi novými technologiemi a tradičními médii, ale změny se nepředpokládají tak radikální, i s ohledem na rozvoj a rozšíření nabídky televizních programů (vč. digitálního rozvoje).

3.2 Právní regulace masmédií v České republice

To, co konzumujeme z masmédií, je duševní potrava. A na tom, jakou potravu přijímá duše, záleží stejně jak na tom, co máme na talíři a ve sklenici pro své tělo. Má to vliv na naši povahu, inteligenci, rozhled, na naši přejícnost nebo sobectví, citlivost nebo otupělost.

Dnes máme obrovský výběr duševní stravy, ať už na televizních kanálech nebo v kinech a v půjčovnách videokazet, na kompaktních discích nebo v knihách a časopisech. Ale čím svobodnější volbu člověk v tomto směru má, tím větší na něm leží odpovědnost za utváření jeho vlastního života a jeho duše. Příprava duševní stravy pro všechny televizní kanály, pro videokazety a videohry - to je obrovský průmysl, který vynáší miliardy.

Naše zákonodárství se do jisté míry snaží zabraňovat tomu, aby se do naší duševní stravy v médiích nedostávaly alespoň vyložené jedy. Ochrana před nežádoucími vlivy je v ČR řešena formou speciálních zákonů - tzn. mediálním zákonem (Zákon o rozhlasovém a televizním vysílání) a zákonem o regulaci reklamy.

Naše právní úprava vychází z platných směrnic EU, zvláště pak ze Směrnice Rady Evropy (č.89/552/EEC) a z doplňující Směrnice Evropského parlamentu a Rady (č.97/36/EC), které si v této oblasti kladou za cíl stanovit a uplatňovat pravidla k ochraně nezletilých v televizním vysílání, reklamě a teleshoppingu. Stanovené zásady jsme přejali i my do českých právních předpisů.

Institucí, která plní zákonem stanovené povinnosti a regulační funkci v ČR, je Rada pro rozhlasové a televizní vysílání (RRTV). K dispozici má zákonem danou řadu možností regulace, včetně zvýšených finančních sankcí (které mimochodem v předchozích letech využila - v řádech milionů korun, vč. následných soudních potvrzení těchto správních rozhodnutí).

Přes obecně přijímanou (a po letech represí a restrikcí i částečně vítanou) určitou liberalizaci přístupu k obsahu rozhlasových a televizních programů, se časem postupně mění i názor české veřejnosti a její vztah k médiím (vč. jejich vlivu na děti), a to směrem k tradičním evropským relacím a pravidlům. Konečně i řada průzkumů, uskutečněných v posledních letech, poukazuje na potřebu a požadavek omezit míru násilí i pornografie v českých médiích - především ve vztahu k dětskému a mladému divákovi. V oblasti vlivu reklamy na mladého diváka je systém regulace poměrně složitější. Vzniká už základní problém definice škodlivosti vlivu a jeho případné dokazování a právní zdůvodňování případných postihů (a to pak i před soudem). Zatím chybí soudní judikáty a obecně stanovené a v praxi uplatňované standardy. Navíc se obecně jedná o velmi rychle se rozvíjející obor s množstvím technologických změn a nových rozšiřujících možností.

Naše právo se zabývá otázkou dětí a reklamy v zákoně o regulaci reklamy a v již zmíněném mediálním zákoně. Zákon o regulaci reklamy č. 40/1995 Sb. v platném znění obsahuje zvláštní ustanovení, pokud jde o "osoby mladší 18 let": "Reklama nesmí podporovat chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj; doporučovat ke koupi výrobky nebo služby s využitím jejich nezkušenosti nebo důvěřivosti; nabádat, aby přemlouvaly své rodiče nebo jiné osoby ke koupi výrobků nebo služeb; využívat jejich zvláštní důvěry vůči jejich rodičům nebo jiným osobám ani je nevhodným způsobem ukazovat v nebezpečných situacích. Reklama na alkoholické nápoje pak nesmí být na tyto osoby zaměřena a zejména nesmí zobrazovat mládež při spotřebě alkoholických nápojů nebo nesmí využívat prvky, které mladé lidi oslovují. Ani reklama na tabákové výrobky nesmí být zaměřena na osoby mladší 18 let, opět je nesmí znázorňovat, a navíc nesmí být umístěna v blízkosti dětských a mládežnických zařízení. Obecně jsou tedy u nás obdobné přístupy k reklamě na alkohol a tabákové výrobky (ve shodě s Evropou), zatím je menší veřejná a právní pozornost nasměrována například na reklamy např. na tučná a sladká jídla (nezdravá....) tak, jako je tomu dnes v některých evropských zemích v rámci ozdravných programů zaměřených na děti.

Společná horní věková hranice pro definování negativních vlivů reklamy je u nás stanovena na 18 let, což může být někdy vnímáno jako sporná hranice. Např. ve Švédsku je v některých případech významná hranice již věk 12 let – například je zcela zakázána reklama pro děti do 12 let, a je zakázáno vysílat reklamy před a po dětských pořadech.

V zásadě je nutné zdůraznit, že problematikou reklamy a jejího vztahu k dětem se zabývají všechny profesní asociace, které stanovují pravidla a standardy pro své členy (V ČR se jedná zejména o Asociaci komunikačních agentur- AKA , která je členem Evropské asociace řekl.agentur EAAA).

Také naši zákonodárci ve schválených normách respektovali evropské zkušenosti i domácí trendy. Nelze se spolehnout jen na jednoduché pravidlo, že nejlepší ochranou pro děti jsou kvalitní pořady. Zejména v éře duálního systému – veřejnoprávních a komerčních televizí. Prvek regulace je obsažen ve všech demokratických zemích. Příslušné české zákony jsou poměrně nové a moderní, navazující na evropské koncepty. Náš mediální zákon, přinesl mnoho zlepšení a to právě i v oblasti ochrany dětí a mládeže před negativními vlivy médií. Zároveň praxe ukázala některé dílčí nedostatky nebo spíše interpretační nejasnosti. Pro posun některých názorů či spíše rozporů bude zapotřebí širší vícestranné diskuze.

Zákony mohou postihnout jen ty nejhrubší prohřešky proti slušnosti a proti duševní pohodě a mravnímu vývoji dětí. Není možné zakázat nevкус, hrubost, povrchnost. Pro zdravý vývoj dětí je nutné zajistit, aby se dívaly na to, co jim prospívá, naučit děti, aby si samy správně vybíraly a vést je ke kritickému, inteligentnímu diváctví.

3.3 Pozitivní působení masmédií

Děti a mladí lidé se s médii denně setkávají v rodině, škole i ve volném čase. Možnosti pro jejich využívání se jim dnes nabízejí již v předškolním věku. Prostřednictvím médií děti a mladí lidé získávají informace o světě dospělých i vrstevnících; uspokojují a rozvíjejí svoje zájmy; inspirují se pro nové způsoby oddechu a zábavy; prožívají chvíle napětí, dobrodružství nebo radosti, dosáhnou-li stanoveného cíle; a někdy se na mediální tvorbě sami podílejí. Takto se vytvořila nová, svěbytná a významná oblast zájmové činnosti, jejíž rozvoj lze předpokládat také pro budoucnost. Zasahuje stále častěji každého, přitom však děti a mladí lidé na nabídku reagují odlišně (individualizace využívání médií).

Současné způsoby využívání médií mohou pomáhat vytvářet **pozitivní vztah** také k předkládaným informacím, k námětům a programům volnočasové činnosti a mohou **probouzet zájem** dětí a mladých lidí o to vyjadřovat svoje názory. Vztah mladý uživatel–médiu–společnost se rozvíjí denně, mnohonásobným opakováním, velmi často jako živelný individuální proces. Pro uživatele proto zůstává aktuálním požadavek **učit se média využívat vhodně** a v přiměřeném rozsahu se záměrem naučit se v nich nacházet potřebné informace a pozitivní podněty k činnosti. Východiskem pro vytvoření takového vztahu je zřetel ke sdělovaným obsahům a hodnotám, jemuž má technické zvládnutí médií sloužit.

Můžeme rozlišit různé formy ve vztahu pozitivního působení médií na mladé lidi :

- děti a mládež se stávají předmětem zájmu médií určených dospělým – média mluví o dětech;
- setkávají se s nimi jako uživatelé (čtenáři, posluchači, diváci) – média mluví k dětem;
- děti samy se podílejí autorsky, organizačně nebo technicky na mediální tvorbě – děti mluví prostřednictvím médií.

Média o dětech a mládeži pro dospělé

Média vytvářená dospělými přinášejí informace o stavu a potřebách života a rozvoje mladé generace. Jsou buď průběžným sdělením pro širokou veřejnost, nebo jsou odborně zaměřena a oborově profilována. Přinášejí rozbor minulého vývoje nebo současného stavu života a výchovy dětí a mládeže ve volném čase; zobecňují praktickou zkušenost, současný stav i prognózu jejich dalšího vývoje; přinášejí teoretickou reflexi i metodiku výchovy. Jsou určeny zvláště těm skupinám, jež se věnují dětem a mladým lidem (rodičům, učitelům, vychovatelům, pracovníkům dobrovolných sdružení a sociální sféry i dalším).

Média o světě pro děti a mladé lidi

Druhou oblastí jsou média vytvářená dospělými, která informace o přírodě, společ-

nosti a člověku, zábavu i podněty pro činnost přinášejí dětem a mládeži. Zabývají se minulostí, současností i předpokládanou budoucností různých oblastí skutečnosti nebo vědních a zájmových oborů. Mají dosah lokální, regionální, národní i mezinárodní; formu tištěnou nebo elektronickou. Prostřednictvím interaktivních postupů nejen rozšiřují informace mezi příslušníky mladé generace, nýbrž se stávají také iniciátorem a (spolu)organizátorem jejich individuálních a společných aktivit.

Média vytvářená dětmi a mladými lidmi pro vrstevníky

V posledních letech vznikají v místech, v celostátním i mezinárodním měřítku média vytvářená samými dětmi a mladými lidmi s cílem informovat o sobě i různých oblastech skutečnosti. Pro dospělé jsou jedním ze zdrojů poznání o životě současné mládeže. Podstatné je, že se v nich děti a mladí lidé (většinou pod vedením dospělých) stávají dopisovateli, reportéry, redaktory nebo technickými pracovníky. Učí se odkrývat problémy a vyhledávat informace o nich, vyjadřovat na ně svoje názory, po redakčním a technickém zpracování je sdělovat ostatním a přispívat tím k jejich řešení.

Vztah příslušníků mladé generace k médiím tak přestává být jednostranným přijímáním informací ze světa dospělých a pomáhá vytvářet aktivní vztah mladých občanů ke skutečnosti. Práce v médiích se stává inspirací i pro jejich individuální nebo společné volnočasové aktivity, specifickým prostředkem participace na rozvoji školy, vrstevnické skupiny, zařízení nebo sdružení volného času, obce i společnosti. V zahraničí – a dnes již také u nás – jsou k dispozici zkušenosti vypovídající o tom, jak při přetváření mladého uživatele médií v jejich (spolu)tvůrce postupovat.

Začátky mohou být prosté: příspěvky mladých čtenářů do rubrik místních časopisů a zpravodajů obcí, které informují také o aktivitách volného času nebo o postojích k otázkám veřejného zájmu. Větší úsilí již vyžaduje vydávání školních časopisů spjatých obvykle s činností žákovské samosprávy. Žákům základních a středních škol umožňují slovně nebo výtvarně reagovat na školní nebo mimoškolní skutečnost a její problémy a případně se přihlásit i s prvními reportérskými či literárními pokusy. Některé školní časopisy jsou

psány rukou a mají prostou úpravu, jiné jsou na vyšší grafické a technické úrovni. Všechny jsou však projevem tvořivosti dětí a mladých lidí a jejich zájmu o společné záležitosti.

3.4 Negativní vliv masmédií

S nebývalou rychlostí a razancí se nové formy komunikace staly součástí denního života rostoucího okruhu příslušníků společnosti. Prostupují také volný čas na všech úrovních – od individuální po celospolečenskou, od místní po světovou – a všechna tato prostředí pomáhají spojovat. Jejich působení má však také **odvrácenou stranu**: jednak přecenění diváckého a uživatelského přístupu na úkor vlastní aktivity a spoluúčasti, jednak propagaci násilí, šíření pornografie a dalších negativních jevů. Možné negativní důsledky vlivu masmédií na děti a mládež jsou obecně známy. V zásadě jsou negativa zahrnuta ve dvou sférách. V první řadě jsou to **viditelné a zřejmé obsahové vlivy** (obsažené v programech rozhlasu a televize) jako je násilí, sex, krutost. Druhou oblastí je **cílené ovlivňování diváka** (vč.dětí) , často víceméně skryté – především reklamní působení (vědomé i podprahové).

Tyto vlivy se někdy projeví okamžitě, jindy zůstávají latentní. Časově příliš náročné (každodenní a několikahodinové) využívání médií ve volném čase může vést k závislosti na nich nebo způsobuje absenci činností kompenzačních (např. sportovních nebo uměleckých). Média sice umožňují získávat množství obsahově různorodých informací a operativně navazovat kontakt s dalšími lidmi, často se to však děje bez zažité osobní zkušenosti a rozvíjení hlubšího vztahu. Žádoucí proto je obsah a metody aktivit volného času koncipovat tak, aby nevedly k jednostrannosti a stereotypům, nýbrž podporovaly všestranný rozvoj osobnosti.

Mediální působení často zůstává na povrchu jevů, pokud jsou informace zaměřeny na nepodstatné otázky. Takto např. vznikl „syndrom Barbie“, kdy reklama podobou této dětské hračky, představované jako ideál ženské krásy, probouzela u některých děvčat stres z vlastní nedokonalosti. V médiích se však uplatňují také přístupy zásadně nepřijatelné, pronikající ze světa dospělých i mezi děti a mladé lidi. Je to zejména pornografie, jejíž

původce se často nedaří identifikovat. Podle zjištění Centra preventivního lékařství tři čtvrtiny 14–15letých žáků pražských škol navštívily v roce 2001 internetové stránky tvrdého porna a někteří se k nim opakovaně vraceli.

Pornografie děti poškozuje především tím, že jim zkracuje dětství, předčasně probouzí sexuální citění. Je zde poníženo ženství. Žena je v pornu předváděna jako nějaké zboží a je k dispozici pro mužskou chuť.

Nahé lidské tělo je - vedle lidské tváře - to nejkrásnější, co lze na tomto světě spatřit. Je neštěstí, když zakomplexovaní rodiče vzbudí v dítěti dojem, že nahota a sexualita je něco nečistého.

Pozor na každého, kdo nechá děti (třeba i „z legrace“) sledovat pornografické filmy nebo jim ukazuje pornografické tiskoviny! Může jít o nenápadnou formu sexuálního zneužívání - pachatele vzrušuje reakce dítěte. Navíc může být pornografická kazeta přípravou k přímému tělesnému zneužití, kterého se - jak známo - dopouštějí velmi často známí a příbuzní, a to i blízcí. A když pak dítě prozradí pachatele, ten se může vymlouvat, že si dítě vymýslí a vydává za skutečnost to, co „jen“ vidělo na obrazovce.

Televizní pořady pro děti, zvláště pro ty nejmenší, se mohou na první pohled jevit jako zcela nevinné. Přesto je v pořadech pro nejmenší spousta násilí! Násilí zde má jen trochu „měkkí“ podobu: rvačky, honičky, nadávky, výhrůžky... Je to násilí „přiměřené věku“, pro starší diváky autoři „přitvrdí“.

Násilí na obrazovce především láká k napodobení. I když děti přímo nena- podobují, oslabuje se jejich schopnost soucitu a probouzí se v nich nebezpečné zalíbení v krutosti, případně v destruktivitě, v ničení věcí. U jiných dětí může sledování násilných pořadů vést k bázlivosti, k přílišnému strachu z násilí. Nebezpečná je drastičnost, se kterou je násilí znázorněno.

Mnoho také záleží na tom, jak je násilí zasazeno do příběhu. Tam, kde dobro vítězí nad zlem, má násilí v příběhu důležitou funkci (dítě se připravuje na to, že i ono jednou

bude bojovat proti zlu stejně jako rytíř proti pohádkové saní).

Masové sdělovací prostředky a mezi nimi televize na prvním místě formují životní styl i hodnotovou stupnici ve společnosti. V tomto hodnotovém systému se na prvé místo dostala zábava. Nejen tím, že se jí dostává nejvíce prostoru, ale je také nejvíce ceněnou činností. Herci a sportovci, královny krásy a modelky jsou nejčastějším předmětem zájmu, bohužel už nejen bulváru, ale i v podstatě seriózních médií. Právě touto popularitou, kterou oceňují reklamní agentury, se dají vysvětlit astronomické platy mediálních hvězd, tedy bavičů, zpěváků populární hudby a špičkových sportovců, jimž nemůžou konkurovat platy lékaře či učitele.

Bulvár, omezování lidské motivace na honbu za penězi, klipovité nazírání světa, prezentace kýče jsou také dalšími velmi podstatnými rysy působení médií ve společnosti. Představují snadno požitelný, avšak nebezpečně zkreslující obraz, který zpětně formuje svého konzumenta.

Bulvár i kýč mají vlastnosti drogy, jakmile vznikne návyk, nelze se ho už snadno zbavit. Pozorujeme-li násilí v televizi, vidíme, že počet vražd narůstá a jejich provedení je stále krutější a naturalističtější. Zprávy bez vraždy, požáru či přepadené banky by už nebyly zprávami.

Kýčem nazýváme určitý druh lži. Je to něco jako pohádka, která předstírá, že je skutečností. Tímto trikem získává kýč mnoho lidí, kteří se v příbězích na obrazovce (či jinde) nechtějí setkat s pravdou o světě a o sobě samých, naopak se chtějí před touto pravdou schovat za laciné iluze.

Kýč na obrazovce není zvlášť nebezpečný potud, pokud ho nekonzumujeme příliš mnoho, pokud se nestane převládající duševní potravou, únikem před realitou, pokud neovládne naše myšlení jako nějaká nová ideologie.

Mladý člověk soustavně živený kýčem propadne určitému druhu iluzorních před-

stav, takže může těžko poznávat skutečnou lásku, přátelství, štěstí a bolest - i ve vlastním životě zakusí jen jejich kýčovitou verzi.

Důležitým prvkem uměle modelovaného světa je také jeho **ahistoričnost**, jeho odtržení od jakékoliv tradice. Je to svět nejprchavějšího okamžiku. Je to svět, kde vstřelená branka v zámořské hokejové lize je podstatnější, než utajované řádění nějakého zámořského diktátora anebo než skvělá divadelní inscenace. Pokud se bulvární televize zajímá o historii tedy opět v podobě kýče, jak jej nabízejí hollywoodské velkofilmy, spíše se však upírá k budoucnosti v podobě utopického kýče.

Jakkoli se bulvární média obracejí ke svým konzumentům až s křečovitým úsměvem a v přílivu reklamních šotů jim předvádějí svět plný čistoty, nádherných vůní, rychlých a spolehlivých vozů, fungujících přístrojů a vůbec skvělé a dobře pojištěné budoucnosti, zároveň vyvolávají až nutkavý pocit, že svět mimo reklamní šoty je plný podvodů, gangsterů, loupeží a vražd. Člověk, když vstane od televize, pokud ještě vůbec uvažuje, by měl pochybovat o tom, zda v klidu přežije nejbližší noc.

Zejména dětem, které se teprve učí odlišovat skutečnost od televizního obrazu, hrozí, že si vytvoří falešný obraz světa, kterého se budou později jen těžko zbavovat. Duševní potrava má v dítěti upevňovat obraz světa, v němž vládne řád, a to jak řád dobra a zla, tak řád přírodních zákonů. Reklamy jsou zrádné především tím, že v nich nebývá nic násilného ani pohoršujícího - lidé konzumující tak, jak reklama vybízí, jsou krásní a šťastní, rodinná pohoda dokonalá. Vylhaný ráj, kterému se zralý dospělý pobaveně vysměje. Přitom nebezpečí není v tom, že si dítě koupí doporučovanou žvýkačku, ale že uvěří: Smysl života je v kupování věcí, ráj je na prodej. Před televizorem zakrňuje jedna z nejkrásnějších schopností, která ke svému rozvoji potřebuje ticho a klid: tvořivá představivost.

Dalším rysem, který ovlivňuje chování konzumentů, je **povrchní klipovitost**. Ta vystřihuje z reality ať už skutečné či virtuální úzké proužky, z nichž sestavuje jakýsi obraz, který svou roztržitostí, náhodností a svévolností vydává naopak za objektivní nebo dokonce originální celistvost. Člověk, který přijímá takovýto deformovaný obraz světa, deformuje své vlastní myšlení, vytrhává je ze všech souvislostí. Jeho soudnost se narušuje, posléze je ochoten přijmout, že žije v jiném světě než je ten, v němž opravdu žije.

Chorobná závislost na fikci - a to fikci, kterou masmédia nabízejí jako takřka hotový polotovar bez valné participace divákovy fantazie neznamená ovšem, že předtím dokonale zdravé a šťastné dítě bylo znenadání a čirou náhodou nakaženo jakýmsi ve vzduchu poletujícím televizním virem. Jak vyplývá z většiny citovaných výzkumů, podlehnutí masmédiím a jejich škodlivé působení hrozí nejvíc těm dětem, které vůči nim už předtím nevyvinuly nebo ztratily imunitu. A za to může ze všech činitelů nejvíce tíživá rodinná situace, s ní často spojená propadlost celé rodiny televizi, nebo jen neschopnost a neochota ostatních členů rodiny vést s dítětem o jeho mediálních a všednodenních dramatických zážitcích dialog. Když je pro dítě běžná realita nesnesitelná, mohou se mu média snadno stát návykovou drogou, která jen dále prohlubuje jeho neschopnost vyrovnat se s reálným světem. (Blažek, 1995).

Přibývá lidí, kteří tráví před obrazovkou většinu svého volného času. Tomuto nebezpečí podléhají zvláště lidé pohodlní, neurotici a lidé s nižším vzděláním. Není čas na klidné rozhovory a hry s dětmi, méně spolu hovoří i manželé. Máme méně trpělivosti naslouchat vyprávění „obyčejných“ lidí. Slábne schopnost namáhat se pro dosažení vzdáleného cíle. Čím více příjemností je snadno a rychle k mání, tím více bledne sen o budoucnosti, kdy vykonám něco významného. A bez takového snu se dítě těžko naučí pilně a vytrvale pracovat.

Nebezpečí náhradního života roste s počtem kanálů, s dokonalostí obrazu - a virtuální realita ho brzy ještě znásobí.

3.5 Důležité prvky mediální výchovy dětí a mládeže

Snad ještě ani nejsme schopni plně posoudit možné důsledky vytváření planetární kultury, jež dnes mladým lidem nabízí masová komunikace prostřednictvím slova, písma i obrazu. Hlavní problém blízké budoucnosti zřejmě nebude v nedostatečné přístupnosti informací, nýbrž spíše v jejich množství, rozptýlenosti a malé užitečnosti. Na významu

proto nabývá **mediální výchova dětí a mladých lidí**, která zahrnuje i potřebu učit se jejich vhodnému, kritickému využívání, být aktivní a současně odolný vůči manipulaci. Dítě a mladý člověk se také v této oblasti může (a má) stát pánem svého konání a umět odmítat to, co by ho činilo podřízeným, závislým a odcizeným.

Rodiče jsou hlavním a nejdůležitějším prvkem v „mediální výchově“ dětí, oni rozhodují, nejen před kterými pořady a vlivy děti chránit, ale zároveň hledají, co dětem doporučit. Přirozeně pak rodiče v největší míře doporučují dětem ke sledování pořady, které sami znají ze svého dětství. Určitě je významným faktorem tzv. rodičovský příklad, tedy jaké zvyklosti vidí dítě v domácnosti. V každém případě, přes všechna pasivní systémová, zákonná i třeba technická opatření, zůstává hlavní a aktivní role ve vztahu dítě a média na rodičích a rodinném prostředí.

Začněme tedy u sebe! Promysleme svůj osobní postoj k úpadkové masové kultuře a vychovejme sami sebe ke střídmemu a kritickému užívání médií. Sledujme problémy našich dětí - ať jde o dlouhodobě nedostatečný prospěch, projevy agrese, úzkostnost, nesoustředěnost. Jedna z příčin může být v tom, že dítě sleduje televizi nebo video příliš. Proto je nutné udržovat v rozumných mezích množství audiovizuální mediální zábavy. U dospělých považujeme za psychohygienický limit patnáct hodin týdně, za optimum nejvýše pět hodin. U dětí, zejména malých, platí podstatně nižší limity. Batolatům do tří let úplně stačí každodenní „večerníček“, předškolákům, nějaká ta pohádka navíc a samozřejmě snímky z přírody. Nikdy nebo jen naprosto výjimečně nevolejme k televizi děti zabrané do hry! Pro menší děti musí rodiče cílevědomě vybírat vhodné pořady. Rozumné usměrňování a omezování zábavy zprostředkované obrazovkou znamená vybočení z běžného konzumního životního stylu.

Častou chybou je sednout k televizoru a zapnout ho, když zrovna máme chuť se dívat. Zapnutý televizor působí jako magnet, i mizerný pořad nás něčím zaujme. Je třeba naplánovat sobě samotným a do určitého věku i dětem, co se bude sledovat. **Učme děti vypínat!** Když nás pořad zklame, vypneme prostě televizi.

Rodič, který nemá právě na dítě čas, je posadí k televizoru a tak dítě sedí a „cvaká“ - zabaví se. Je to zábava sice přitažlivá, ale bezduchá, nerozvíjí dětskou tvořivost ani řeč. Malé dítě instinktivně reaguje citově i tělesně na výkřiky hrůzy či vzteku, na výrazy tváří a na rány či kopance. Je rozrušeno, vyděšeno, ale nemůže se odtrhnout. Není pravda, že dítě, které je s námi v místnosti, „ničemu nerozumí“ , a není proto ohroženo! **Neodkládejme děti k televizoru, ale věnujme se jim.** Nejmenší děti nenecháváme obvykle před obrazovkou samotné. Ještě v průběhu anebo po skončení pořadu si o něm s dítětem povídáme - pomáháme mu, aby se lépe vyznalo ve svých vlastních citech. Často je ovšem třeba, pokud to vůbec jde, retušovat nebo doplnit dětský pořad tam, kde to považujeme za nutné. **Hovořme s dětmi o tom, co viděly.**

Starším dětem vysvětlujeme škodlivost mediálního násilí, pornografie, kýče a senzacechtivého zpravodajství i ohlupující sugestivnost reklamy. Lidé, kteří dovedou prokouknout filmové triky „akčních“ pořadů a psychologické finty výrobců kýče, mají jakési „protilátky“, zůstávají aspoň z části nad věcí. Nedají se tak snadno strhnout tím, co vidí, dovedou to brát s rezervou.

K ovládání obrazovky patří také **zakazování**. Zákaz televize patří k nejrozumnějším trestům. Když totiž chceme dítě potrestat, jsme často na rozpacích, jak mu způsobit nezbytnou nepříjemnost a zároveň mu nevzít něco, co je pro jeho vývoj prospěšné.

Zákaz nemusí být vždycky striktní, absolutní. Není nutné trvat na okamžitém vypnutí televizoru, neškodí počkat ještě dvě nebo tři minuty. Někdy, ale opravdu jen výjimečně, můžeme dokonce ustoupit, nechat se od dítěte přemluvit. Šetřeme zákazy, a to úzkostlivě. Ale také se jich nebojme. Dítě potřebuje pevnou ruku, aby vědělo, že někomu záleží na tom, jaké je a jaké bude.

Skutečná rodičovská autorita je základním předpokladem úspěšného vyřešení trojúhelníku rodiče - dítě - obrazovka.

Pozor na počítač. Děti u něj tráví stále více času. Děti kvůli počítači přestávají číst, zanedbávají školní povinnosti, přerušují kontakty se svými vrstevníky, obrazovka je

zbavuje zájmu o cokoliv jiného a stává se jejich drogou. Smutné je, že ani nejzapálenější obhájci dětských duší si většinou nedají tu námahu, aby se zabývali touto situací a přímo od dětí zjišťovali co je k počítači přitahuje. (Blažek, 1990).

Masmédia nesmírně změnila celý náš způsob života. Televizní kanály, videopůjčovny, kina, herny s počítačovými hrami i stánky s knihami a časopisy jsou z velké části ovládány honbou za ziskem a za popularitou. Největší hrozbu představuje pro děti a mládež mediální násilí, převáděné scény bývají příliš krvavé a kruté, až sadistické, zločinné násilí ve filmech často vítězí a bývá mnohdy líčeno se sympatií. Násilí, byť „měkčí“, zaplavuje stále více i dětské pořady. Velkým nebezpečím jsou brutální počítačové hry, kde je dítě samo v roli agresora.

Nadměrné množství času, které tráví děti i dospělí audiovizuální mediální zábavou, vytlačuje ze života aktivní způsoby trávení volného času, brzdí rozvoj řeči a představivosti, potlačuje tvořivost a družnost, oslabuje citové vztahy. Nadbytečnou nebo škodlivou mediální zábavu můžeme dětem poměrně snadno odepřít, jestliže jim to vynahradíme něčím, co spousta dětí v dnešních rodinách postrádá vřelý zájem rodičů, společné rodinné podniky... A také to, že dítě bereme vážně, že mu nasloucháme.

Když nám někdo účinně naslouchá, cítíme se být přijímáni a chápáni. Uvolníme se a cítíme se dobře. Pokud si někdo udělá čas, aby si s námi sedl a soustředil se na to, co říkáme, dokonce se díky tomu cítíme jako hodnotní lidé. Asi nejlepší je na tom to, že když nám někdo naslouchá, pomáhá nám to uklidnit naše emoce a naše myšlenky. (Koenig, 2004).

Každý člověk potřebuje něco jako malou obec, skupinu lidí, kde se všichni navzájem dost dobře znají, drží při sobě, navzájem si radí a pomáhají si. Taková skupina lidí, kteří mají společný životní styl, to je zároveň jakýsi širší domov. Bolest naší doby je v tom, že „malých obcí“ je málo, těžko vznikají a lehko se rozpadají. „Malá obec“ dokáže plout proti proudu, žít jinak než druzí, udržet kulturní úroveň, uplatňovat vyšší hodnoty. Děti, které jsou hrdé na životní styl své „malé obce“, mají šanci odolat jak braku a špíně, kterými nás zaplavují bulvární média, tak i jiným negativním vlivům, které je ohrožují.

Závěr

Výchova je proces nesmírně jemný a složitý. Vyžaduje mimořádnou trpělivost, obětavost, vynalézavost, velký optimismus, nadšení a víru v konečný úspěch. Potíží je v tom, že každé dítě je jiné, a že proto musíme ke každému přistupovat jinak. Co se osvědčilo v jednom případě, nemusí se osvědčit v případě druhém. Na každé dítě je třeba působit jinak. A právě to je na výchově nejtěžší.

Vlivů a faktorů, které se podílejí na výchově dítěte je celá škála. Některé působí na výchovný proces pozitivně, jiné negativně. Některé jsou zřejmé na první pohled, jiné ovlivňují formování jedince skrytě, aniž bychom si je uvědomovali.

Záměrně jsem se v této práci soustředil hlavně na působení rodiny a školy.

Myslím si, že při výchově je rozhodující chování rodičů. Tedy nikoli pouze to, co rodiče říkají, co příkazují, k čemu své děti nabádají nebo čemu je učí. Všechno, co se v rodině děje, na děti velmi působí. Vzájemné vztahy mezi rodiči a mezi rodiči a dětmi rozhodnou obvykle o jejich vztahu k ostatním lidem, o tom, jak se dítě zapojí do společnosti. Vtisknou se pevně a trvale do vědomí dítěte a silně v budoucnu ovlivní jeho chování a jednání. Děti, které nepoznaly v předškolní době mnoho lásky, které nejsou zvyklé na vlídné zacházení, laskání a pochopení, budou se chovat krutě k jiným dětem, budou je třeba i bít, protože v tom nevidí nic špatného. A stejně se budou později chovat ke svému partnerovi. Dítě si bedlivě všímá rodičů i jiných dospělých lidí a napodobuje je také v reakcích citových. Závislost na rodině není tedy jen záležitostí materiální. Je to také otázka vhodných podnětů citových a podnětů, které rozvíjejí intelekt dítěte.

Ještě dříve, než začneme vychovávat vychováváme už způsobem svého života. Stále bychom měli mít na mysli zásadu, že chceme-li se vyznat v dětech, musíme se vyznat sami v sobě, chceme-li něco z dítěte udělat, musíme začít dělat něco se sebou a ze sebe, chceme-li změnit dítě, musíme změnit i sami sebe, chceme-li, aby se dítě rozvíjelo, musíme rozvíjet sami sebe. (Helus, 1984).

Rodiče, a nejen ti zcela mladí, hledají stále více odpovědi nejen na takové praktické problémy, jako např. jak vychovat u dítěte správné hygienické návyky, jak naučit dítě správnému stolování nebo zdvořilému chování, ale pociťují potřebu pochopit, jak vychovat z dítěte člověka čestného, pracovitého, tvořivého, jak pěstovat jeho schopnost utvářet bohaté citové vztahy, jak rozvíjet v dítěti předpoklady jeho plodného, morálního a šťastného života v dospělosti. (Kodýtková, 1977).

Na působení rodiny by měla navazovat škola. Škola by měla upevňovat ty vlastnosti, které považujeme za správné a žádané a také učitelé by tedy měli tuto „morální teorii“ uvádět do praxe v kolektivu. Myslím, že škola je někdy chybně prezentována pouze jako ústav na vzdělávání, při kterém si děti jen osvojují vědomosti a učí se třídit informace. Učení a předávání informací je jistě důležitým, ne však jediným posláním školy a učitele. I učitel je vychovatelem, který ovlivňuje děti přímo i nepřímo. Dobrý učitel umí využít nejrozumnější příležitosti k tomu, aby děti vedl k ochotě pomáhat, trpělivosti, pravdomluvnosti a byl jim dobrým příkladem.

Naše děti jsou těmi nejvzácnějšími dary, které dostáváme, a my bychom se měli snažit ze všech sil, aby byly šťastné a připravené na život.

Tuto práci bych chtěl zakončit slovy významného pedagoga A. S. Makarenka: „Dříve než začnete vychovávat své děti, přezkoumejte své vlastní chování,“ připomíná A.S. Makarenko v knize O výchově dětí v rodině. „Vaše vlastní chování je nejdůležitější. Nemyslete si, že dítě vychováváte jen tehdy, když s ním hovoříte, poučujete je anebo mu rozkazujete. Vychováváte je v každé chvíli svého života, dokonce i tehdy, když nejste doma. Pro dítě má velký význam, jak se oblékáte, jak mluvíte s druhými lidmi a o nich, jak se radujete, anebo trápíte, jak se chováte k přátelům a nepřátelům, jak se smějete, jak čtete noviny. Seběmenší změnu tónu dítě vidí nebo vycítí, všechny obraty vašeho myšlení pronikají k němu neviditelnými cestami a vy to ani nepozorujete. A jste-li doma hrubí anebo vychloubační, opíjíte-li se, anebo, což je ještě horší, urážíte-li matku, velmi tím škodíte svým dětem, vychováváte je špatně a nedůstojné chování bude mít nejhorší následky.“

Resumé

V této práci bylo mým záměrem soustředit se podrobněji na, podle mého názoru, jedny z hlavních činitelů ovlivňujících výchovný proces: rodinu, školu a masmédia.

Svou prací jsem samozřejmě nemohl postihnout všechny vlivy jež působí na výchovu jedince v soudobé společnosti.

V první kapitole je vyzdvížena rodina, jako zásadní faktor ve výchově dítěte, definuji zde pojem rodiny a její základní funkce, stručně nastiňuji vývoj rodinného společenství až po současnou rodinu s jejími problémy, dále rozebírám podmínky správné rodinné výchovy a nezbytnost mravní výchovy v rodině.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na školu jako na dalšího významného činitele výchovného procesu. Současná škola je zde zachycena jako prostor sociálního učení s některými novými kompetencemi, jež pro ni vyplývají z časté nefunkčnosti dnešních rodin. Je zde zdůrazněn význam pozitivního klimatu školy a třídy jako důležitých okolností ovlivňujících proces výchovy a vzdělávání. Zamýšlím se zde rovněž nad osobností učitele, uvádím zde některé vlastnosti a dovednosti, jež by dle mého názoru dobrému pedagogovi neměly chybět. V závěrečné části této kapitoly je řešen vztah mezi rodiči a školou, vývoj tohoto vztahu, jejich vzájemná spolupráce a rovněž tak individuální a kolektivní práva rodičů vůči školské instituci.

Ve třetí kapitole si všímám vztahu mezi výchovou a masmédií, zabývám se jejich charakteristikou a významem. Řeším zde otázku právní regulace masmédií v České republice a pokouším se vymezit v čem je pozitivní a v čem je negativní jejich působení na děti a mládež. Závěr kapitoly je věnován důležitým prvkům mediální výchovy dětí a mládeže.

Vzhledem k rozsáhlosti tématu má práce není a nemůže být zcela vyčerpávající. Mým záměrem bylo zejména potvrdit zásadní a nezastupitelný význam funkční rodiny v procesu výchovy a formování osobnosti dítěte.

Anotace

Mojžíšek, Martin: **Faktory působící na výchovu dítěte v podmínkách současné české společnosti**. Bakalářská práce. Brno, IMS 2005, 53 stran.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na rozhodující význam funkční rodiny v procesu výchovy dítěte, poukazuje na významnou úlohu školního prostředí při formování osobnosti jedince a rovněž vymezuje roli masmédií ve výchovném procesu.

Klíčová slova :

Výchova, rodina, rodinná výchova, škola a výchova, výchova a masmédiá.

Annotation

Mojžíšek, Martin: **Factors effecting the education of a child in conditions of the contemporary Czech society**. Bachelor work. Brno. IMS 2005, 53 pages.

This bachelor work is focused on crucial signification of a functional family in the process of education of a child, it points to the important role of school environment while shaping the character of an individual, and it also defines the role of the media in the educational process.

Key words :

Education, family, family education, school and education, education and media.

Literatura a prameny

1. Alan, J.: Etapy života očima sociologie. Praha, Panorama 1989
2. Bakošová, Z.: Sociální pedagogika. Univerzita Komenského Bratislava. 1994
3. Blažek, B. : Tváří v tvář obrazovce. Slon, Praha 1995
4. Blažek B.: Venkov, města, média, Sociologické nakladatelství, 1998
5. Dunovský, J. : Dítě a poruchy rodiny. Avicenum, Praha 1986
6. Gillernová, M., Malotínová, M.: Psychologie, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1996
7. Helus, Z. : Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha 1973
8. Helus, Z. : Vyznat se v dětech. SPN, Praha 1984
9. Hrabal, V., Man, F., Pavelková, I.: Psychologické otázky motivace ve škole. SPN, Praha 1984
10. Kodýtková, D. : Buď a nebo v rodinné výchově. SPN, Praha 1977
11. Koenig, L. J.: Chytrá výchova (Smart discipline). Portál, Praha 2004
12. Kohoutek, R. a kol.: Základy pedagogické psychologie. CERM, Brno 1996
13. Koluchová, J. a kol.: Přehled patopsychologie dítěte I. SPN, Praha 1989
14. Linhart, J.: Vliv prostředí a výchovy na duševní vývoj dítěte. Dědictví Komenského, Praha 1950
15. Matějček, Z., Dytrych, Z. : Děti, rodina a stress. MZČR, Psychiatr. centrum, Praha 1994
16. Matějček, Z. : O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Portál, Praha 1994
17. Matějček, Z., Langmeier, J. : Počátky našeho duševního života. Panorama, Praha 1986
18. Matějček, Z., Langmeier, J. : Psychická deprivace v dětství 2. SPN, Praha 1968
19. Matějček, Z. : Rodiče a děti. Avicenum, Praha 1986
20. Matoušek, O. : Rodina jako instituce a vztahová síť. SLON, Praha 2003
21. Mc Luhan, M. : Jak rozumět médiím. Extenze člověka. Odeon, Praha 1991
22. Možný, I.: Moderní rodina (mýty a skutečnost). Blok, Brno 1990
23. Olšovská L., Kapoun P.,: Média, komunikace, vzdělávání, Pedagogická fakulta Ostrava, 2003
24. Plzák, M., Uzel, R. : Zákony ženské přitažlivosti. Intimní rozhovory o manželství a sexu. Eminent, Praha 1995

25. Prchal, J. : Vychováváme děti. Práce, Praha 1976
26. Průcha, J.: Moderní pedagogika. Portál, Praha 1977
27. Sovák, M.: Učení nemusí být mučení. SPN, Praha 1990
28. Štech, S.: Mezigenerační přenos mezi rodinou a školou. In: Transmise kultury a škola (sborník). Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách. Praha 1988
29. Šulová, I. : Jak učit výchovu k manželství a rodičovství? Grada, Praha 1997
30. Uzel, R. : Mýty a pověry o sexu. Práce, Praha 1990
31. Vágnerová, M. : Vývojová psychologie. Portál, Praha 2000